ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

یاش تورکستان

تورکستاننڭ ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعە

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنڭ دەقابر-ندان چیقا باشلاغان || غینوار (ایکنچی کانون) 1934 || سان 50

بوساندا:

1 — منور قاری — باش مقاله
2 — یەڭی قوربانلاریمز وە منور قاری — افندیزاده
3 — ایلك خوجام — یعقوب
4 — بویوك شهیدلەریمز — صابر
5 — یولباشچیمز منور قاری — طاهر
6 — استادیمز منور قاری — عبدالوهاب
7 — مرحوم سید عبدالله
8 — تورکیە-ساویت دوستلغی — مصطفی
9 — بەنم گوروشم: بوتون دونیاداکی تورکلەر!... تانیشگز! — (وا-نو)
10 — أللی میلیونلق بر کتله داغیلماق تهلکەسندە... — (وا-نو)
11 — بوتون دونیاداکی تورکلەر!... تانیشگز! — «خبر» دەن
12 — اونوتولماس بر روحشیلك — م. مؤمن اوغلی
13 — ایمپەریالیست چار وە ملتلەر «خلاصکاری» ساویت حکومتلەرینڭ تورکستان سیاستی (II) — تیمور اوغلی
14 — یولدان.. — یولاوچی
15 — شرقی تورکستان؛ 16 — دوست مطبوعات بیتلەرندە؛ 17 — تورکستان خبرلەری
18 — آذربایجان ملی قلاسیك ادبیاتی حقندا مهم بر معروضه — چاغاتای

عبدالرحمن اوغلی‌نک ایشی

اوتکه‌ن ده‌قابر آخر لارندا موسقوادا بولوب اوتکه‌ن عموم ساویتلار اتفاقی اجرا قومیته‌سینک توپلانیشندا سابق قرغزستان حکومتی رئیسی عبدالرحمن اوغلی‌نی قوممونیست فرقه هه‌مده اتفاق اجراء قومیته‌سی اعضالغندان هایداب چیقاریشقا قارار بیریلگه‌ن. دیمه‌ك عبدالرحمن اوغلی‌دا ، منان رامز ، باتو ، سلطان‌بیك خوجان اوغلی ، کوموش بوری اوغلی وه باشقا تورکستانلی «ملی قوممونیستلار »دیك روسیه‌نك «أولوم اوجاق» لاریندان بریگه آتیلمشدر.

عبدالرحمن اوغلی‌نك «عیبی » حقنده «یاش تورکستان»نك 48 نچی سانندا قیسقاچا یازیب اوتکه‌ن ایدیك. بو وقعه غایت مهم وه ساویت حکومتینك تورکستاندا یورگزیب تورغان «ملی سیاست »ی اوچون آیدین بر نمونه بولغانیدان بیز مجموعه‌میزنك کیله‌چه‌ك سانندا بوگا عائد مخصوص بر مقاله یازماقچیمز.

باشقارمادان

1 — ازمیرده‌گی اوچنچی نوتار حسن تحسین بیك‌گه: بر ییللق آبونه بدلی اولاراق استانبولداکی «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» آرقالی یوللادیغگز 825 غروش وقتنده یتیشدی. تشکرله‌ر ایته‌مز.

2 — تورکیه‌ده‌کی اوقوچیلاریمزنك آبونه بورجلارینی وقتنده وه قولایلقله توله‌ب توروشلاری اوچون «یاش تورکستان» باشقارماسی توبه‌نده‌کی آدره‌سنی بیلدیره‌در:

„Türküstan Türk Gençler Birlig", „Yaş Türküstan" için
Istanbul Posta Kutusu 746

منور قاری

قدرنك آغر ضربه‌لاریغا بز آنچاغنه ساووق قانلیلق ایله چیده‌شگه اورگه‌نیشیب قالغان بولمالی ایدك. وطنیمز قیزیل جلادلارنك قانلی دیکتاتوراسی آستندا... تورکستاندا بوکون، موسقوا دیکتاتوراسنه قوربان توشکه‌ن بر وه یا بر نیچه یاقینی ایچین قلبنده ، روحنده ماتم توتماغان) بر عائله یوقدر. عصبلار هه‌م حسسز لاشیب قالغان؛ وه عمومی ملی فاجعه‌مزنك

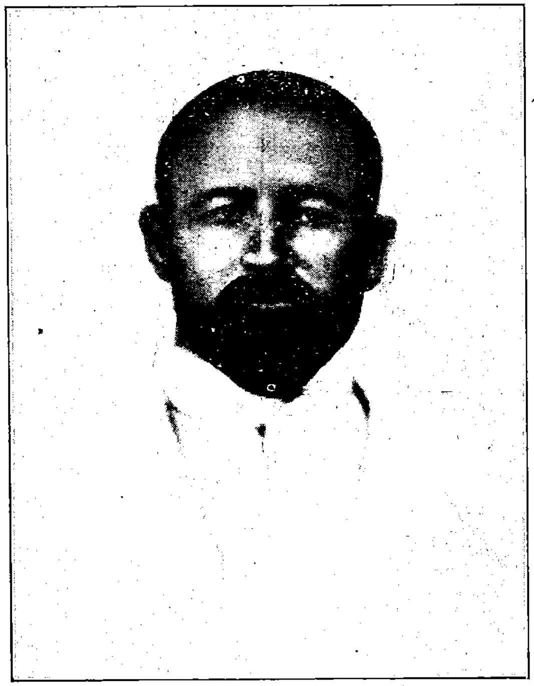

سوگسز تیره‌نلگی ایچنده ، حتی أڭ یاقین آداملارمزنك‌ده ضیاعی سیز-یلمه‌ی اوتوب کیته تورغان بولوب قالغان ایدی. فقط ، بعض ضیاعلارده باردر ،که بونده‌ای آغر عمومی فاجعه‌لار ایچنده‌ده انساننك یوره‌گینی آلاولاندیریب دهشتلی یارالار آچادر... انسان بو ضیاعلار حقنده خبر آلغانی زمان عصبلاری یه‌گیده‌ن اولگی حساسلغینی کسب ایته‌در وه بوتون فاجعه‌لارنی یه‌گیده‌ن یاشلماقا باشلایدر...

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مەنە شوندای بر حالنی بز حاضر یاشاب توروبمز. خصوصی مخابریمز اوزاق هندستاندان بزگه، **منور قاری** نک ساویت حکومتی تامانیدان آتیب أولدورولگەنلگی حقندە قیسقاچا بر خبر یوللامشدر. بو خبر بزگه دەقابر آیینک باشلاریندا کیلیب یتوشکەن ایدیسەدە، شاید توغرو چیقماس دیب کوکلمزدە ساقلادیغمز امید ایلە قوشومچا معلومات کوتوب تورغان ایدك. بز ساویت حکومتینک عموماً ملی روحقا، خصوصاً تورکچیلککە قارشی کورەشندە هیچ بر جنایتدەن تارتینمایتورغانلغینی جودە یاخشی بیلەمز. بونگلە برابر بز منوردەن خیالاً دە آیریلا بیلمەدیك. فقط، برنچی خبرنی تصدیقلایتورغان ایکنچی بر مکتوبدە کیلیب چیقدی...

منور قاری ساویت حکومتی تامانیدان اعدام ایتلگەن.

منورنی بولشەویکلەر نیچین اعدام ایتدیلەر، دیب سورغو بیریب اوتورمایمز. بولشەویکلەر اونی أولدوردیلەر؛ چونکە او منور ایدی. چونکە او، تورکچیلك مفکورەسینک، تورکستاندا تورك ملی دولتچیلگی غایەسینک ایک متانتلی، ثباتلی وە أك ناموسلو تارقاتوچیسی ایدی.

منور هەر زمان تورکستاندا یاشاب تورار ایدی. او، آچیق صورتدە یاشامش وە تورکستاندان، قای یرگە بولسا بولسون، چیقیب کیتشدەن باش تارتمش ایدی.

منور، روحاً تیرەن بر کولتورگە ایگە بولوب، سوك درجەدە فعال بر انسان ایدی. او، جانلی ایش عاشقی ایدی؛ کوتولگەن نتیجەلەرگە یالغز خلق ایلە توغرودان توغرو تماسدە بولو ایلەگنە ایریشمەك ممکن ایکەنلگینە ایناناز ایدی. منور، وطنمزنی وە خلقیمزنی کوب یاخشی تانیر ایدی. او، تورکستان شرائطندە کوندەلك یاراتیلاتورغان هەر قاندای آز بر جانلی ایشنک تاشقاریدان بولاتورغان ایک دهشتلی انقلابی تشویقاتدان قات قات آرتق فائدەلی وە ثمرەلی ایکەنلگینی بیلیر ایدی. بزنک اوز بویونتوروغی آستیغا آلغان دوشمانلاریمزغا قارشی عملی صورتدە قوراللی کورەشنی یوروتوشکە حاضرلقسزلغیمزنی منور بزنک باشقا جماعت خادم-

لاری یمرنک بارچاسندان داها یاخشی بیلیر ایدی. بونگچوندە او، خلقنی عصیانغا تشویق ایتمەدی.

منور کوب یاخشی بیلمیشدی، کە بزنک ظفریمزنک ایک برنچی ضرور شرطی وە اساسی — بیلیم وە تەکنیکدر (تەخنیکدر). بو سببدەن او، تورکستان یاشلغینی بیلیمگە ترغیب ایتەر ایدی.

منور، یوزلەرچە یاش تورکستانلیلارنک معلمی ایدی. او، تورکستان یاشلاریغا یالغز اوقوب-یازونی گنە ایمەس، داها کوب درجەدە اونلارغا اوز وطنینی وە اوز خلقینی سەویشنی اورگەتدی. تورکچیلك وە تورکستان تورك ملی دولتچیلگی غایەلارینک ظفر تاپیشی یولداغی کورەشکە فعال صورتدە قاتناشقان وە هەلی هەم قاتناشا یاتقان تورکستان یاشلغینک — کوپچیلگی بولماغان تقدیردەدە — بویوك بر قسمینی منورنک مکتبندەن چیققانلار تشکیل ایتەدر.

منور، سوزنک تام معناسی ایلە، تورکستانداغی انقلابچی وە ترقی-پرور ملتچیلکنک مجسم تمثالی ایدی. اونک طرفندان داها چارلق أدارەسی وقتندە وجودگە کتیریلگەن مکتبلەر، یاش تورکستان انقلابی ملیتچیلگینک حقیقی بیشیگی ایدی. روسلارنک «یرلیلەراوچون» آچقان ایسکی یاری-میسیونەر، یاری-پولیس مکتبلەرینی معناً أولدورگەن مەنە شو منوری قارینک مکتبلەری بولغان ایدی.

تورکستان یاش نسلینک معلمی، روحاً روسلاشتروچیلقنک باریشماس دوشمانی، تورکچیلك مفکورەچیسی وە آتشلی وطنپرور بولغان منور، اوزینک سادەچە سیما بولووی ایلەدە، روسلاشتریش ایشندە ایسکی چارلق روسیەسی عملدارلارینی نیچە قات کیندە قویوب کیتکەن موسقوا بولشەویکلەرینی راحتسزلاندیرمیا بیلمەدی...

بولشەویکلەر منورنی بر نیچە قات قاماققا آلدیلار. اونک اویینی آقتاردیلار. اویندان آرابالار ایلە کتابلار وە هەر تورلو کاغذلار آلوب کیتدیلەر... اونی بر قانچا وقت قاماقدا ساقلاغاندان سوك یەنە چیقاریب

توردیلار. چونکه منورنگ ضبط ایتلگەن کاغذ لاری ایچنده ساویت حکومتیگه اونگ اوستندەن آچیق محاکمه قیلیش اوچون بهانه بولورلق بر نەرسه تاپالمادیلار. منور، اوزینگ هەر بر آدیمنی تعقیب ایته یاتقانلقلارینی، هەر سوزینی یاشرین صورتده ایشیتب تورغانلقلارینی کوب یاخشی بیلیر ایدی. اونگچون‌ده او هەر بر خصوصده‌ده سوك درجه احتیاطلی ایدی. لاکن اوزینك بوتون ملی-انقلابی فعالیتینك توخوملارندان، میوەلەرندەن وازکیچه آلمادی وه وازکیچمەك ایستەمەدی‌دە: او، قوممونیست فرقەسی صفلارندادا تورکستاننگ ملی قورتولوشی یولندا مجادله دوام ایتدیرگەن یاش تورکستانلیلاردان کوپینگ معلمی ایدی. منورنگ سربست تفکر طرزی، اخلاقی متانتی وه ملی تشویقلارینگ تازەلگی، اونی تانیغانلارنگ بارچاسینگ قلبینی مقناطیس (ماغنیت) کبی اوزیگه تارتار ایدی.

مەنه شونگچون‌ده ساویت حکومتی اونی اعدام ایتشگه قرار بیرمشدر. بولشەویکلەر منورنی محاکمەسز أولدوردیلەر. هەم‌ده منورنی اونلار هیچ‌قاندای ساویت علیهنده‌کی معین بر حرکتی یوزندەن أولدورمەدیلەر. محض تورك ملی مفکورەسینی تاشیغانی، بزنگ ملی اویغانیشمزنك مجسم تمثالی وه روسلاشترو‌چیلقنگ هەر بر شکلینگ باریشماس دوشمانی بولغانی اوچون أولدوردیلەر.

منور أولدورولمشدر... بز آرتق اونگ اورتا وه تولغونغنه قامتینی، جانلی وه قاپ-قارا کوزلەرینی کورمیەچەکمز. اونگ تاووشینی بر داها ایشیتە آلمایاجاقمز...

بوندان یوز ییل قادار اول (1841 نچی ییلدا) مشهور آلمان عالمی فریدریخ لیست یازمشدی:

«— آیریم انسان وه انسانیت آراسندا، اوزینگ آیریم تیلی وه ادبیاتی ایله، خصوصی نشئتی وه تاریخی ایله، مخصوص اخلاق وه عاداتی

ایله، قانون وه مؤسسەلەری ایله، موجودیت، استقلالیت، ترقی، ابدی توراقلی حقلاری ایله، ایگەلله‌گەن ییری ایله بر ملت توراددر... بشریتنك مدنیلەشمەسی یالغز ملتنگ مدنیلەشمەسی وه انکشافی یولی ایلەن‌گنه ممکندر وه توشونیله بیلیر...»

بو، حاضرغی کوننگ حقیقتیغا اوخشامایدرمی؟ بو، ابدی حقیقت ایمەسمی؟... منور بو ابدی حقیقت اوچون، خصوصی تورك تیلی وه تورك ادبیاتی اوچون، تورك تاریخی اوچون، اوز خصوصی تاریخی ییریمزده مستقل حیات اوچون، تورك آتالماق حقیمز اوچون، تورك ملتینگ مدنیلەشمەسی وه انکشافی اوچون أولمشدر. موسقوا بولشەویکلەری منورنی مەنه بونگ اوچون أولدورمشلەردر.

ییورەگنده اوز وطننده اوزی آغا، اوزی ایگه بولو حقی اوچون کورەش اوتی یانغان تورکستانلیلار، آینقسا تورکستان یاشلغی، بارچامز قلبلاریمزدا منورنگ یوکسەك معنوی شکلینی تاشیمالیدرمز. منورنك بولشەویکلەر تامانیدان أولدیریلیشنی بز موسقوا حاکملارینگ بزنگ ملی روحمزنی أولدورمەك قصدینی تمثیل ایته تورغان بر حرکت دیب قبول ایتمەلیمز. بوگا بز ملی مجادلەمزنی کوچەیتمەك وه تیرەنلەشترمەك ایله جواب بیریشیمز کیرەك. بز یالغز بو اصول ایله بویوك وطنپرورنگ، تورکستاندا تورکلك غایەلاری اوچون کورەشکەن عزیز منوریمزنگ خاطرینی لائق درجەده تبجیل ایته آلامز وه ایتمەلی‌مز.

* * *

مخابریمز عینی مکتوبنده بولشەویکلەر تامانیدان سلیم خان طلاخان ایله تولەگەن داملانگ‌ده اعدام ایتلگەنلکلەرینی بیلدیرەدر. بونلارنگ ایکیسی‌ده کوب کوزگه کورونگەن وه ملی حرکاتمزده اهمیتلی روللار اوینانغان سیمالاردر. منورنگ اوڭ قولی بولغان سلیم خان، یاش نسلیمزنگ اهالی آراسندا ایگ سەویلگەن وه ملی غایەمزغا چین کوگلدەن بیر-

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لگەن معلملەرندەن بری ایدی. ساویت حکومتی قاچان منورنی حبس ایتدیرسە، سلیم خانتیدە اونگلە برابر حبس ایتدیرەر ایدی. ایندی، منور ایلە برلکدە اونیدە أولدوردیلەر.

شیخاوند طهور («شەیخانتاوور») مدرسەسینگ باش مدرسی بولغان تولەگەن داملا، انقلابنگ برنچی کونلەرندەیاق، حرکاتمزنگ باشقا جبهەسندە میدانغا آتیلدی. او، وقتیلە «علما جمعیتی» دیب آتالغان ملی- قلەریقال (یعنی دولت أدارە ایشلەرندە روحانیلارنگ آیریچا رولی

سلیم خان طلا خان

بولووی طرفداری) جریانینگ ایگ باش مثللەرندەن بری ایدی. «علما جمعیتی»نگ، تورکستاننگ ملی اویغانیشی بابندە اوزیگە مخصوص وە «جدیدچیلك»نی قبول ایتمەیتورغان بر پروغراملاری بار ایدی. لاکن عمومی ملی تهلکە قارشیسندا آراداغی بو فرقلار یوقالمشدر وە «علما جمعیتی»دە عینیلە «جدید»لەرکبی تورکستاننگ ملی قورتولوشی او- چون مجادلە ایتمشدر. «علمالار» ایلە «جدیدلەر» آراسنداغی بوجانجال اوز آرا بر عائلەوی جانجالدان عبارت ایدی وە روس بولشەویکلەریگە

بو ایشکە قاریشماق حقی بیریلمەگەن ایدی. تولەگەن داملا، غروپپاچیلق چیگەرەلەرینگ وە تارتیشولارینگ برآن اول وە بهمە حال یوق قیلنیشی لازم ایکەنلگینی وە ملی دوشمانغا قارشی عمومی کورەشدە تورکستاننگ بوتون ملی کوچلەرینی برلەشترمەك ضرور ایکەنلگینی برنچی گەلدە آنگلا- غانلارنگ بری ایدی. ساویت حکومتی اونی اوقتوبر انقلابینگ باشلان- غنچندایاق قاماقغا آلغان ایدی. او زمان اعدام ایتلیشگە هەم حکم قیلنغان ایدی. لاکن منور بر یولینی تاپوب اونی بولشەویکلەرنگ پنجەسندەن قوتقاروب آلغان وە تولەگەن داملا ایچکی روسیەگە سورولگەن ایدی.

* * *

منور، سلیمخان، تولەگەن داملا ــ تورکستانداغی روس پرولەتار- یاتی دیکتاتوراسینگ سوگنچی قوربانلاری ایمەسدر. ییللاردان بەری ساویت تورمەلەرندە، سورگونلەردە عذاب چیکە یاتقان کوب، کوب معروف آداملارمز حقندا هیچ بر معلوماتمز یوقدر. اونلاردان قانچاسی یوقالدی؟ تیریك قالغانلاری بارمی، یوقمو؟ بو توغرودا هیچ بر نەرسە بیلمەیمز... بلکە، قدر بزگە یەگی قایغولی خبرلەر حاضرلاماقدادر...

بزنگ تورکستاندا وە باشقا تورك أولکەلەرندە ساویت حکومتی بو- تون ملی تورك مفکورەسینی تاشوچیلارنی منتظم بر صورتدە یوق قیلماقدا- در؟ مەنە ایندی، منور هەم أولدورولمشدر. باشقا قانچا آداملارمز بر یاقدا تورسون. احمد بایتورسون قایدادر؟ میر یعقوب دولات قایدادر؟ علیخان بوکەیخان، عبیداللە خواجە قایدادرلار؟ بزنگ مطبوعاتمزدا ساویت وحشتی قوربانلارینگ منقبەلارینی یازامز. بولشەویکلەر طرفدان تورکچیلکنگ ایگ قیمتلی مثللەرینگ، ملی کولتور ساحەسندە ایگ دەگەرلی سیمالارمزنگ متمادیاً أولدورولوب تورغانلقلاری حقندا یازوب تورامز. فقط، بولشەویکلەرنگ بزگە قارشی قیلیب تورغان بو وحشی- لکلەریگە قارشی بزگە قارداش وە دوست ساناڈیغمز ملتلەر طرفدان

هیچ بر پروته‌ست تاووشی، برگنه‌ده بولسا قایغومزغا اشتراك سوزی ایشتمیمز... بزنگ تورك ملی فاجعه‌مز مه‌نه شو أولوك كیبی تاووشسزلق وه سوك درجه‌ده پرواسزلق یوزنده‌ن قات-قات آرتماقدادر.

* * *

یه‌گی قوربانلاریمز وه منور قاری

بولشه‌ویك جاناوارلاری طرفندان هه‌ركون بر ایشیغمزڭ، وه بر نوریمزڭ سوندیریلدیكی دنیاجا معلومدر. بونلاردان بریسی‌ده اخیراً په‌ك جانیانه بر طرزده بوغدورولان قارداشلاریمزدان سلیم خان، توله‌گه‌ن آخوندلار میانده منور قاری‌در.

غربی توركستانگ قارانلق چهره‌سینی تنویر ایده‌ن بو نور كیم‌ایدی وه نه‌له‌ر یاپمشدر؟ اویله بر سؤال كه؛ بونگ جوابی غازیتا ستونه‌سیقیشدیریلاجاق سطرلارله ایفا ایدیله‌میه‌جه‌گی كبی جلدله‌رله كتاب یازیلاجاق اولورسا یه‌نه اونگ كیملگینی وه ایتدیكی خدمتله‌رینی سایوب توكه‌تمه‌ك امكانسزدر.

یالگز دیه بیلیرزكه: منور قاری، جانیانه سوندیریله‌ن نورلاریمزڭ أڭ پارلاغی، أڭ فداكاری وه أڭ چوق چالیشانی ایدی.

منورڭ حیاتینی یازا بیلمه‌ك ایچین منورڭ نورندان الهام آلان اولكه‌گه‌نجله‌رینگ منور هدفنه واصل اولماسی اقتضا ایده‌ردی. هیهات كه! بو هدف هنوز ئه‌لده ایدیلمه‌دیگی كبی اوگوزه‌ل یوردیمزڭ، خائن وه غدار مستولیله‌ری یاشاماقدا؛ شن توركستانگ یشیل اووالارینی وه ایرماقلارینی هه‌ركون برگه‌نجمزڭ وه بر منورمزڭ قانیله بویاماقدا بر دوامدر.

ئه‌وه‌ت منور قاریمزی‌ده بوغدیلار!...

الاكن اونی بوغان خائنلارڭ صوراتنه حایقیرارق دیرزكه؛ منور

قاریلار ئولمه‌دی، ئولدیره‌مه‌دیگز وه ئولدیره‌میه‌جه‌كسگز. اونلارڭ هه‌ر قطره قانی سزڭ ایچین بر انتقام طوفانی یاراتماقدا وه بونلاری قارانلق بر یاغمور بولوتی كبی اوگوزه‌ل أولكه‌مزڭ افقلارندا تكاثف ایتدیرمه‌كده‌در. او بولوتدان اوزره‌یگزه بوتون خنجیله یاغاجاق انتقام آتشنگ كونی به‌كله‌مه‌گی اونوتمایگز. اوكون اوزاق ده‌گیلدر... سز ایسته‌دیگگز قادار ظلمگزنی آرتیریگز، یه‌نه آتی اویوردڭ اوز صاحبله‌رینه كوله‌جه‌ك وه سز خائنلارا لازم‌گه‌له‌ن جزاسینی ویره‌جه‌كدر. بوگا بوتون موجودیتمزله ایمان ایده‌نله‌رده‌نز.

منور قاری: اصلاً تاشكندلی اولان بو قربانمز مدرسه‌ده‌كی تحصیل چاغندان اعتباراً أولكه‌سینگ به‌نلگینی أولدیره‌ن وه اونی هه‌ركون داها فجیع عاقبتله‌ره سوروكله‌یه‌ن ایكی معارض وه ایكی مزمن میقروبله‌مجادله ایتمش وه ئه‌لنده‌ن گه‌لدیكی قادار چالیشماقدان یلمامشدر.

بو خائن كه‌میریجی معارضگ بریسی: روس مستولیله‌ری. دیگری ایسه مدرسه كوشه‌له‌رنده عوام خلقی اغفال ایده‌جه‌ك بر ایكی دینی جمله‌یی ازبرله‌یه‌ره‌ك (حقیقی علمیه‌یه منسوب اولانلاری دائما بو یوبازلاردان آییرماق ایجاب ایده‌ر) او ظالم مستولیله‌ره یارانماق وه موقع قاپماق ایچین حیثیت وه ناموسلارینی آیاقلار آلتنه آلان آلچاق وه قاراگروه ایدی.

منور قاری؛ چار روسیه‌سی زماندا استبدادڭ دهشتلی ترصد وه امحاسنه رغماً یلمادان اوركمه‌ده‌ن كیزلی اولاراق چالیشمش. روس انقلابینگ ایلك دورله‌رنده هه‌ركس كبی علنی فعالیته كیچه‌ره‌ك هه‌ر ساحه‌ده توركستان گه‌نجله‌رینی ایقاظ وه ارشاددان بر دقیقه اولسون كیری قالمامشدر.

منور قاری؛ عینی زماندا سه‌وگیلی یوردینگ قورتولوشینی معارفگ ایلریله‌مه‌سنده وه ملت سویه‌سینگ یوكسه‌لمه‌سنده كوره‌نله‌رده‌ن ایدی. چار أداره‌سی زماندا بیگ دورلو تضیق وه متعصب یوبازلارڭ آفوروزینه رغماً او، یه‌گی اصول مكتب تأسیس ایده‌ره‌ك وطن اولادینی یتشدیرمه‌گه چالیشمشدی. انقلابی متعاقب دخی أڭ چوق بو ساحه‌ده چالیشماغی تنسیب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ايدەنلەردەن اولمش وە بو يولدا اوغراشمشدى.

هيهات كە؛ بو دفعەدە چار أدارەسنە طاش چيقارتان بولشەويك هيولاسى ايلە قارشيلاشدى.

چار أدارەسى مستبد وە ايمپەرياليست بر أدارە اولماقلە برابر يەنە غير روسلارى معنوى ئولومە محكومە چاليشمش مادى ساحەدە سربست براقمشدى. زيرا ملى حس وە ايدەآلى كومديكدەن وە ايمپەرياليست مستولى أدارەسنە قارشى سكوتى وە حسسزلگى قبول ايتديكدەنسوگرا هەر هانكى بر فرد اقتصادى ساحەدە ديلەديكى كبى چاليشاراق هەردورلو ثروتە املاكە صاحب اولابيلمەك زنكين اولماق وە مرفە ياشاماق حقينى حائز بولونيوردى. بولشەويك هيولاسى ايسە برنجى شقى بوتون دهشتيلە ايفادەن ماعدا كيمسەيە قطعياً حيات حقى ويرمەمەك مقصديلە اقتصادى وە فردى تشبث ساحەسندەدە ملتلەرى أولومە محكوم ايدەرەك هەر فردڭ بەنلگينى كوكندەن قازيماقدا وە حيوانى اتەررور معاملەسنە هەركون دوام ايدە گەلمەكدەدر.

بو جانى حيوانلار ئەلندە سەوگيلى يورديمزڭ يەگى قوربانلارى منور قارى، سليم خان وە تولەگەن آخوندلاردر.

چونكە؛ بو آداملار، تورك منورى ايدى.

چونكە؛ اونلار، توركە، توركلگينى، بەنلگينى، حس مليسينى ادراك ايتديرمەگە چاليشيورلاردى.

چونكە؛ اونلار، هەر ملت كبى حر، مستقل ياشاماق غايەسينى تعقيب ايديورلاردى.

چونكە؛ اونلار، قوجامان بر يوردڭ ميليونلارجا انسانلارينڭ ديرى-ديرى بوغولماسينى وە كومولمەسينى كورمەك ايستەميەنلەردەن ايدى.

ايشتە مثالى، منور قارى.

چونكە بو ذات، چار زماندا چاليشديغى كبى انقلابڭ ايلك دورەسندەن اعتباراً شوراى اسلامدا، توران جمعيتندە، يانوار وقعەسندە، خوقند مختاريتى اعلانندا بولشەويكلەرلە ظاهرى تشريك مساعىدە، الحاصل هەر

ساحەدە بو مفكورەيى وە بو غايەلەرى شعار اتخاذ ايتمش ايدى.

بوندان طولايىدركە قوربان كيتديلەر.

تكرار ايدەلم؛ بز بو أولولەرە رحمت اوقوركەن اونلارڭ ديرى اولان مفكورەلەرى ايلە برلەشەرەك او جانى رەژيمڭ غدار بولشەويك ليدەرلەرينە دييورزكە: سزڭدە بوغولما زمانڭز ياقيندر. شونى بيلڭزكە قوجا قطعەنڭ معظم وە تاريخى بر ملتينى كاملاً امحا ايدەمەزسڭز! چونكە طبيعت بوڭا مانعدر. ئەر-كيج او قطعە قورتولور، استقلالينى قازانير وە ديديكى كبى سزدەن انتقام آلير.

قهر اولسون خائنلار! ياشاسون توركستان استقلالى. افنديزادە

* * *

ايلك خواجەم

خوجام، داها دوغروسى توركستان گەنجلگينڭ چار دورندە ايلك تانيديغى مليتپرور خوجاسى منور قارى قيزيللارڭ ئەلندە اعدام ايديلدى. عزمى، ثباتى، بالخاصە وطنپرور وە مليتپرورلگى حقندا صحيفەلەرلە يازى يازيلابيلير. روس ميسيونەرلەرى آستروئوموفلارڭ فعاليتلەرى سنەلەرندە بزە كيزلى اوقوتديغى ملى جغرافيا وە ملى تاريخ هيچ اونوتولماز خاطرەلەريمدەندر. خواجەمڭ بەنجە اڭ بويوك قيمتى دائما محيطينك احوال روحيەسينى نظر اعتبارە آلاراق يوروديكى يولدا موفق اولماسيدر. روس ميسيونەرلەرينڭ وە بالخاصە متعصب جاهللەريمزڭ ياپديقلارى عكس پروپاغاندالارا رغماً آز زماندە آچديغى اصول جديد مكتبينڭ قيمت وە اهميتنى خلق آراسندا تعميمە موفق اولمشدر.

بەن بوتون تحصيلمى اوگا بورجلويم ديە بيليرم: مير آباددا آچديغى ايلك اصول جديد مكتبينڭ همان ايلك طلبەلەرندەن برى ايدم. بالاخرە اسكى شهرە، اشيخاوند طهورە، نقل ايتديكى مكتبە، او زمان ميرآبادا تراموای اولماماسنە رغماً، ميرآباددا براقديغى طلبەلەرڭ منتظماً دوام ايتمەسينڭ يگانە سائقى اونڭ بوتون طلبەلەرينە وە طلبە

وليله‌رينه کندیسینی فوق‌العاده سه‌ودیرمه‌سی وه سایدیرماسی اولمشدی.

ایلك امتحانمزی بویوك بر غلبه‌لق حضورنده شیخاوند طهورده یاپان خوجامز آز بر زمانده کی موفقیتنی مدلل اولاراق بوتون تورکستانه اعلان ایتمشدی. ایکنچی سنه بزم سوك امتحانمزی یه‌نه طلبه ولیله‌رنده‌ن مرکب بر کتله قارشیسندا یاپمش وه آلتی طلبه‌ده‌ن متشکل ایلك مأذونینی اورتایا آتمشدی. منور قاریمز بو مکتب حیاتندان سوگرا هپ بزمله علاقه‌دار اولویور وه مملکته مفید بر عضو اولمامز ایچین بزی دائماتعقیب‌ایدیوردی. ایکی آرقاداشمزی اورنبورغه مدرسهٔ حسینیه‌یه تحصیله کونده‌رمه‌گه موفق اولدی. به‌نی مجبوراً یانندا قالفه اولاراق آلیقویدی.

اسکی شهر (تاشکند)ده تأسیس ایدیله‌ن «جمعیت خیریهٔ اسلامیه»نك مؤسسله‌رنده‌ن اولان خوجام بو زمانلاردا بر قاچ طلبه‌یی استانبوله اعزام ایتمشدی. دیگر بر قسم گه‌نجه داها حاضرلقدا اولاراق استانبوله کیتمه‌له‌ری ایچین کندی أونده هه‌م کندیسی هه‌م اوفادان گه‌له‌ن بر معلم طرفندان کیزلی وه خصوصی درس ویریلیردی. بو قافله آراسندا عبدالوهاب مرادی(*)، سلیم خان‌لاردا واردی. بونلاردان أك اول به‌نم حرکتم قرار لاشدیریلمشدی. فقط عائله‌مك مخالفتی منور قاری‌یی تکرار دوشوندوردی. همن بر چاره بولدی: آچلق غره‌وی یاپمامی وه بابامك آنجاق شفقت حسنه مراجعتله موفق اولابیله‌جه‌گمی آکلاتدی. ایشته نهایت بو یول ایله‌درکه به‌نی‌ده بورایه کونده‌رمه‌گه موفق اولدی. دیگر قافله آرقاداشلارم حرب عمومی یوزنده‌ن گه‌له‌مه‌دیله‌ر.

منور قاری‌نك انقلاب سنه‌له‌رنده‌کی فعالیتنی انقلاب آرقاداشلاری داها ایی تقدیر ایده‌رله‌ر. به‌ن 1920 سنه‌سی عودتمده اونی یه‌نه اسکیسی کبی کندی أونده‌کی مکتبده معلم اولاراق بولدم. ظاهراً سیاستله هیچ علاقه‌سی یوقدی. فقط بزده‌ن ایلك سؤالی تورکیه احوالنه عائد ایدی. استانبولك او زمانکی فجیع احوالنه قارشی دویدیغی تأثری ساقلایامادی.

(*) آلمانیادا یوکسه‌ك تحصیل کوروب تورکستانغا قایتب ایشله‌ب یورگان چاغندا ساویت حکومتی اونی قاماققا آلیب سولوفکی‌گه سورگون قیلغان. ایمدی اونك قاید ایکه‌نلیگی معلوم ایمه‌سدر.

بونگله برابر آنا دولو حرکاتی حقندا بزه أك دوغرو وه أك یه‌گی معلومات ویره‌ن یه‌نه بو خوجامز اولمشدی. آرادان چوق کیچمه‌دی بر بهانه ایله بر کیجه بوتون منور ملیتپرورله‌رك أوله‌ری آبلوقه وه کندیله‌ری توقیف ایدیلدی. صوچی (عیبی) اولمادیغی حالدا منورقاری اوزون‌مدت‌توقیفخانه‌ده قالدیقدان سوگرا چیقدی. آرتق کندیسینی تماماً معارفه حصر ایتمه کله برابر دائما روسلارك نظرنده شبهه‌لی قالمشدی. تورکستانك هه‌ر هانکی بر کوشه‌سنده واقع هه‌ر هانکی بر ملی قیام حرکاتنده بونك علاقه‌سی اولدیغی ظن اولونور وه درحال توقیف ایدیلیردی. خلاصه چار دورنده بر چوق گونله‌رینی حبسخانه‌ده گچیره‌ن خوجامزك قیزیللارك دورنده‌کی کونله‌ری داها آلیمدی. 1923 سنه‌سی بز اوچ آرقاداش یوکسه‌ك تحصیل ایچین تورکیه‌یه کیده‌جه‌گیمزی وه کندیسنه وداعه گلدیگمزی سویله‌دیگمز زمان: — «بزم عمریمز آز قالدی. چالیشاجاق انسانلار بره‌ر-بره‌ر کیده‌رسه بو مملکتك عاقبتی نه اولاجاقدر؟» دیه‌ره‌ك او نه اولورسا اولسون داخلده چالیشمایی توصیه ایدیوردی.

حیاتنده کندیسنه قارشی شکران بورجلاریمزی أوده‌یه‌مه‌دیگمز بو ملیتپرور خوجامزك هیچ اولمازسا روحینی شاد ایده‌بیلمه‌ك ایچین اونك تعقیب ایتدیکی مقدس ملی استقلال دعواسینك برآن اول تحققنه بوتون قوتمزله چالیشاجاغز.

ایلك مکتبینك ایلك مأذونله‌رنده‌ن یعقوب

* * *

بویوك شهیدله‌ریمز

آکلادق... 16 ییلدان‌به‌ری وطنمزده ظلم، وحشت وه أولوم ساوورا یاتقان موسقوا قیزیل جلادلاری بویوك رهبریمز هه‌م استادیمز منور قارینی، غیرتلی مسلکداشمز وه ایك سه‌وگیلی آرقاداشیمز سلیم طلاخان‌نی وه آچیق فکرلی ده‌گه‌رلی علمامزدان توله‌گه‌ن داملانی‌دا أولدورگه‌ن ایکه‌نله‌ر...

قانخور موسقوا بولشه‌ویکله‌ری بو جنایت وه وحشتله‌ری ایله بوتون

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تورکستانلیلارنگ یوره‌کله‌رنده چوقور وه ألملی یارالار آچدیلار... بو یارالارنگ ایزله‌ری بزده دائما قالاچاق، مستولی قوتلارغا قارشی نفرتمزنی آرتدیراچاق وه استقلال یولنداغی مجادله‌مزده بزگه یه‌گی قوت وه حمله‌لەر بیره‌جه‌کدر.

منور قاری‌نگ بز تورکستان تورکله‌ری ایچین نه قادار قیمتلی بر سیما بولغانیني وه اونگ قاندای بویوك خدمتله‌ری اوتکه‌نینی بیلمه‌ی تورغان بر تورکستانلی، دیه‌رلك، یوقدر. منور قاری تورکستان تورکله‌ری ایچنده برنچی دفعه ملی بەنلگینی سیزگه‌ن، وطنینگ اسارت آستندا وه خلقینگ جهالت ایچنده ایکه‌نینی برنچی دفعه درك ایتکه‌ن وه بو آیانچلی وضعیتده‌ن قورتولوش چاره‌سینی برنچی دفعه توشونگه‌ن ملتچی وه وطنپرور زمره‌نگ ایگ برنچی وه ایگ مهم سیماسی ایدی.

او هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول خلققا عصری مفهومده عرفان تارقاتو لازم ایکه‌نینی آگلاب، فعالیتگه بو ساحه‌ده‌ن کیریشکه‌ن ایدی. اولا تاشکندده بر مکتب آچوب، بر قانچا طلبه یتیشدیردی. اونلاردان برنچی ملی معلم قادروسی حاضرلادی. سوگرا تدریجی صورتده مکتبله‌رینی کوپه‌یتردی. یالغز ایرکه‌ك بالالار ایچین گنه ایمه‌س، برآز سوگرا قیزلار ایچین‌ده مکتبله‌ر آچدی. بو ایشینی مملکتنگ باشقا شهرله‌رنده‌ده انکشاف ایتدیردی. یاشلیلار ایچین کیچه قورسلاری آچدی وه بو ایشنی هه‌ر طرفدا تعمیم ایتدیردی. برده، مملکتنگ بویوك شهرله‌رنده جمعیت خیریه‌له‌رنگ آچیلیشیغا سبب بولدی. خلاصه، تورکستاندا ملی منور زمره‌سینی یتیشدیرگه‌ن ایگ مهم عامل، اوز اوزنده‌ن یتوشکه‌ن مه‌نه شو بویوك استادیمز منور قاری دیسه‌ك یاگلیشقان بولمایمز.

منور قاری‌نگ بو ملی وه وطنپرورانه فعالیتی روس چار حکومتینك روسلاشترما سیاستی وه فعالیتی ایله موازی بر صورتده ایگه‌ریله‌مه‌کده ایدی. اونگ ایچین چارلق حکومتی منور قارینی اوزینگ ایگ بویوك دوشمانی دیب تانیر وه میسیونه‌ر مکتبله‌ری وه مؤسسه‌له‌رنده‌ن تارتوب اجرا قوتله‌ریگه بارغونچا بوتون واسطه‌لاری ایله منور قاری‌نگ ملی مکتبله-

رینی یقیتماققا تیریشار، نشریات وه مطبوعات ساحه‌سنده‌غی فعالیتله‌ریگه ده توسقونلق قیلار ایدی. فقط بونلارنگ هیچ بریسنه قاراماي منور قاری اوز ایشینی دوام ایتدیریشکه چالیشار ایدی. حکومت طرفندان بولغان وه خلقیمز آراسندا یه‌نه روس اعواگرلگی نتیجه‌سنده یوز بیرگه‌ن بعضی متعصبانه تهدیدله‌رگه تام بر ساووق قانلیلق برله قاراب اوزینگ صاف وه متین قناعتندان، فکرنده‌ن وه ایشنده‌ن برآن ایچین هه‌م آیریلماس ایدی.

خلقینی جاندان سه‌وه‌ر وه خلقنگ هه‌ر بر طبقه‌سیله‌ده دائمی تماسده بولوب تورار ایدی. انقلابنگ باشلانغیچ دورنده اونگ فعالیت ساحه‌سی طبیعتیله یه‌نه‌ده کیگله‌شدی. معارف، مطبوعات، سیاست وه‌الحاصل هه‌ر ساحه‌ده فعال بر صورتده ایشله‌دی. او، ایسته‌ر چارلق دورنده، ایسته‌ر اوندان سوك، یالغز روس حکومتنه قارشی ایمه‌س؛ عینی زماندا متعصب بعض خلق طبقه‌مزنگ‌ده هجومله‌رینه قارشی مقابله ایتمه‌ك مجبوریتنده ایدی. فقط هیچ قورقو کورسه‌تمه‌س، دائما کوله‌ر یوزی، شیرین وه معقول سوزله‌ری ایله مخالفلارینی‌دا اوزیگه تارتار ایدی. او قادارکه وقتیله اوگا قارشی مجادله یوروتقان «علما جمعیتی»نگ ایگ نفوذلی باشلوغی توله‌گه‌ن داملا هه‌م اونی آگلاماي قالمادی. دیندار آداملاریمز ایچنده‌ن اونی تقدیر ایتکه‌ن یالغز توله‌گه‌ن داملا ایمه‌سدر. عمومی دوشمان قارشیسندا بالخاصه بولشه‌ویکله‌ر دورنده خلقیمزنگ بوتون طبقه‌سی منور قاری ایله بر فکرگه کیلمشدر(*).

بونداي معنوی قوتغا ایگه بولغان بر آدامنی بولشه‌ویکله‌ر تیزده‌ن اورتادان قالدیرالماغانلار ایدی. نهایت اوگا قارشی معنوی مجادله‌ده عاجزلق کورسه‌تکه‌نله‌ری نتیجه‌سنده‌درکه اونی اعدام ایتیشکه قرار بیرگه‌نله‌ر. بونگله بولشه‌ویکله‌ر، قورقدیقلاری تهلکه‌نگ برطرف بولغانینی ظن ایتسه‌له‌رکوب یاگیلارلار. چونکه منور قارینگ جانینی ته‌نده‌ن

(*) منورقارینگ قیمتنی آگلاغان بر آدام ایچین اونگله برابر اعدام ایتلگه‌ن سلیم خاننك قیمتنی تقدیر ایتمه‌ك قیین بولمایدر. چونکه سلیم خان اونك ایلك یتیشدیردیکی طلبه وه معلمله‌رنده‌ن وه مسلکداشلارندان بری ایدی. هه‌مده غایت غیرتلی، چارچاماس یاش بر ملت خادمی.

آیردیلار ایسه‌ده اونگ تورکستاندا یه‌نه قانچا منوزله‌ر، سلیم خانلار یتیشدیریب کیتکه‌نینی اونوتماسلقلاری کیره‌ك. برده انسان أولدوروشده نه قادار مهارت کسب ایتکه‌ن بولسالار هه‌م بو مهارتله‌ری ایله فکرله‌رنی، غایه‌لارنی یوق قیلالماسلار.

مستقل بر تورکستان اوچون مجادله یوروتایوزوتا آخردا موسقوا جلادلاریغا قوربان بولغان بویوك شهیدله‌ریمزنی بز تورکستان یاشلاری امین ایته‌مزکه اونلارنگ یاریم قویوب کیتکه‌ن ایشله‌رینی بز تماملایاجاقمز. استقلال بزنگ حقیمزدر. بو حقیمزنی لائق صورتده آلیشغا بارکوچیمز ایله چالیشامز. روس بولشه‌ویکله‌ری بزنگ خلقیمزغا نه قادار ظلم روا کورسه‌له‌رده بو مقدس حقیمزنی برآن اول قولیمزغا کیریتشمزگه توسقونلق قیلالماسلار. چونکه:

«ظلمنگ طوپی وار، گله‌سی وار، قلعه‌سی وارسا،
حقنگ‌ده بوکولمه‌ز قولی، دونمز یوزی واردر.»

بویوك وه سه‌وگیلی شهیدله‌ر!

مستریح بولگز، تورکستان یاشلغینی اوز روحگزده یتیشدیردیگز وه بو روح هیچ أولمه‌س...

صابر

* * *

یولباشچیمز منور قاری

تورکستان خلقینگ سوك 30-35 ییللق تأریخینی اوبیه‌کتیف بر کوروش ایله تیکشیروچی کیشیله‌رنگ اونگ هه‌ر صحیفه‌سنده یولوقماسدان اوته‌آلمادیقلاری بر شخصیت باردر. اوزیگه عادتا بو دورنگ جانلی هیکلی، جانلی تأریخی دیمه‌ك ممکن بولغان بو کیشی منور قاری‌در.

تورکستان خلقی ایچنده‌کی یه‌گی اویغانیش حرکتینگ هه‌ر تاریغینی تیکشیره باشلاساگز اوگا منور قاری‌نگ اسمیسز کیریب بولمایدر.

خلقمزنگ کیریب قالدیغی فلاکتینی، بو فلاکت یولینگ مظلم هدفینی توغرو کوروب، اوگا کوره چاره‌لار قیدیرا باشلاغان کیشی منور

قاری ایدی. ایچنده بولوندوغمز عصرنگ باشلارندا یورتمزغا کیره باشلاغان «اصول جدید» مکتبله‌رینگ حقیقی شکلینی منور قاری میدانغا قویدی. او هیچ بر وسائطسز باشلادیغی بو ایشنی ایسته‌ر روس حکومتی، ایسته‌رده متعصبلار زمره‌سی طرفدان کوردیکی قارشیلقلار، آغیرلق، حقارت حتی ییدیگی تایاقلارغا قاراماسدان دوام ایتدیردی. او اوزمتانتی، اوز ایشچه‌نلگی آرقاسندا آز وقت ایچنده بوآقیمنی یاقلاوچی بر خلق کتله‌سی، اونی اوموزنده تاشوچی بر یاشلار دسته‌سی یتشتره بیلدی. هه‌ر ایکی صنف علیهدارلارینی‌دا جدیدچیلك آقیمنی بر امرواقع او‌لاراق قبول ایتشکه مجبور ایتدی. جدیدله‌شکه‌ن علمانگ چیقا باشلاوی، روس معارف أداره‌له‌رنده مهم موقعی بولغان میسیونه‌ر اوستروئوموف‌نگ منور قاری‌غا قارشی تقدیرکار سوزله‌ر سویلی باشلاوی بونگ ایلك نشانه‌له‌ری بولسا بوکونکی حادثات اونگ تام موفقیتنی جوده آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. منور قاری‌ایله برابر أولدورولوچیله‌رنگ بری، اولوله‌گه‌ن اداملا، وقتیله منور قاری قارشیسندا بولغان زمره باشلوقلارندان ایدی. دیمه‌ك منور قاری‌نگ توغرو فکرله‌ری بر نیچه ییل اولکی علیهدارلارینی‌ده او یولدا باشلارینی تیکه‌چه‌ك درجه‌ده اوزیگه باغلایا بیلمشدی.

تاشکنده‌کی منور قارینگ اوزی طرفدان أداره ایتیلگه‌ن ابتدائی، رشدی نمونه مکتبی باشدا بولغانی حالدا ییلدان ییلغا آرتب مملکتنگ هه‌ر طرفنه یایلغان جدید مکتبله‌ری بر طرفدان ایسکی مکتبله‌ر، ایکنچی طرفدان روس حکومتینگ ییرلی خلق اوچون توزدیکی مکتبله‌رگه قارشی بر تهلکه شکلینی آلمشدی.

جدید مکتبله‌ری قورولا باشلاغاچ طبیعتیله درسلکله‌ر مسئله‌سی‌ده چیقدی. بو احتیاج قارشیسندا منور قارینی مؤلف حالندا کوره‌مز. اونگ «ادیب اول»له‌ری تورکستان مکتبله‌رینگ ایلك کوردیکی «اصول جدید» درسلکله‌ری ایدی. منور قاری دائما درس بیردیکچه بو درسله‌رنده‌کی تجربه‌سنه سویکه‌نه‌ره‌ك درسلکله‌ر حاضرلاش اوچون اوروندی. بوندای ییرلی کوچله‌ر طرفدان حاضرلانغان درسلك، کتابلارنی نشر ایتش، باشقا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تورك أولكه‌لرنده چیقغان درسلك، کتاب وه نشریاتینی تورکستانغا کثیریب تارقاتیش اوچون بر نشریات شرکتی یاراتدی.

جدید مکتبله‌رینگ ترقیسنه مانع بولوشنی وظیفه قیلیب آلغان روس اداره‌سی باشقا تورك أولکه‌لرده‌ن کیلگه‌ن کشیله‌رنگ بو تورکستان جدید مکتبله‌رنده معلم بولوشلارینی ایسته‌مه‌سله‌ر، اوگا مانع بولورلار ایدی. اونگچون منور قاری جدید مکتبله‌رینی معلم کوچله‌ری بیله‌ن تأمین ایتش یوللارینی‌دا قیدیرماق مجبوریتنده ایدی. تورلو یوللار ایله معلم یتشتره‌مك چاره‌لارینی قیدیرغان منور قاری تورکستانلی یاشلارنی هه‌ر طرفقا یوباروب اوقوتوش، بو صورتله اساسلی کوچله‌رگه ایریشیش کیره‌کلگینی‌ده اونوتمادی.

مه‌نه شوندای تصوری ممکن بولماغان قیینلقلار، آغیرلقلار ایچنده باشلاب انکشاف ایتکه‌ن جدید مکتبی 1917نچی ییلی انقلابنه کیره‌ر آلدندا بیرلی مسجد یانی ایسکی مکتبله‌ر ایله، روس حکومتی مکتبله‌رینه قارشی قطعی غلبه‌سینی چالمش بر حالدا ایدی. چار حکومتینگ انکشافنه مانع بولماق ایسته‌دیگی بو تورکستان عصری ملی معارف مؤسسه‌سی ساویت حکومتی طرفندان بتیریلدی. اصلنده گویا هه‌ر اوچ جنس مکتب‌ده بتیریله‌ره‌ك بیرنده بر جنس تورکستان ساویت ملی مکتبله‌ری توزوله‌جه‌ك ایدی. سوگرادان کورولدی که ایسکی مسجد یانی مکتبی دوام ایتدی. روسچه‌بیرلی مکتبله‌رنگ وظیفه‌سینی ساویت مکتبی اوز اوستنه آلمش بولوندی. آرادا بتیریلگه‌ن مه‌نه شو تورکستان ملی جدید مکتبله‌ری گنه بولدی.

منور قاری بوندان قطعیاً مأیوس بولمادی. او اوز ایشینی وضعیت وه شرائطنگ مساعده‌سنه کوره دوام ایتدیریشکه قرار بیردی. بوتون جدیدچی معلمله‌ر حتی منورقاری اوزی ساویت مکتبله‌رینه معلم بولوب یازیلدیلار. فقط کوب اوزامادی ساویت حکومتی بونلارنگ بوتونیسینی ملتچی دیب مکتبله‌رده‌ن قووب چیقاردی.

منور قاری اوزینگ انقلابغا قادارکی 17 ییللق معلملگی دورنده یورتی اوچون کوب قیمتلی اثرله‌ر یاراتدی. بوکونکی تورکستاننگ قارا-

قته‌ری ایمانی سارسیلماس أڭ قیمتلی یازوچیلاری ایچنده منور قاری‌نگ طلبه‌سینی کوردیگگز کبیی ملی غایه اوچون ساویت جهنمله‌رنده، موزلو شماللاردا سوروکله‌نگه‌ن یاشلارنگ کوبچیلگی اونگ یتیشتردیگی ایمانلی کشیله‌ردر. منور قاری طلبه‌سی کوبچیلگینی تورکستاننگ علمی، مدنی، ملی سیاسی کوره‌ش صفلارندا کوره‌سز. نهایت منور قاری‌نگ تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شی یولندا اختیار ایتدیکی ابدی سیاحتنده رفاقتنه آلدیغی یول آرقاداشی، جانلی قاراقته‌ر سلیم طلاخان‌دا اونگ اوز قولیله یتشتردیگی طلبه‌سیدر. بوکونکی ساویت مکتبله‌رنده‌کی حادثه‌له‌رده‌ن منور قاری فعالیتینگ، بو قدر توسقونلقلارغا رغماً، انقلابدان سوگرادا ثمره‌سز بولماغانلیغنی کوره‌مز.

تورکستان غازیتاچیلیغی تأریخنی تیکشیرسه‌گز تورکستانلیلارنگ دعواسینی، فکرینی زمانه موافق بر صورتده أڭ آچیق، أڭ قطعی بر شکلده افاده ایتکه‌ن ایلك نشریاتنگ منور قاری اثری، منور قاری غازیتاسی بولغانلیغنی کوره‌سز.

تورکستانلیلارنگ عصری جمعیت، تشکیلات قورا باشلاولاری مسئله‌سنه کیرسه‌گز أڭ باشدا منور قاری‌نی اوچراتاسز. تورکستاندا ایلك باشلاغان «جمعیت خیریه» تشکیلاتی اونگ اثریدر.

تورکستانلیلارنگ عصری سیاسی کوره‌شله‌رگه قاتناشولاری مسئله‌سنه کوز سالساگز أڭ آلغی هه‌م‌ده أڭ رادیقال صفلاردا منور قاری‌نی کوره‌سز. 1917 نچی ییلی انقلابی بیله‌ن باشلانغان «شورای اسلامیه» تشکیلاتلاری باشدان باشا منور قاری‌نگ اسمی ایله باغلانغاندر. بولشه‌ویك انقلابندان سوگ تورکستان ملی بارلیغنی تمثیل یولندا آتیلغان بوتون آدیملار، کورولگه‌ن بوتون ایشله‌رده منور قاری‌نی رهبر حالندا کوره‌سز. او بو باشلادیغی ایشله‌رینی حیاتینگ سوگنه قادار موفقیتله دوام ایتدیردی. مه‌نه شو منور قاری‌نی بز سوگ اوتوز ییللق ملی حرکتمزنگ «جانلی هیکلی» دیب آتاماقچیمز.

چارلق روسیه‌سی آخرانقاسندان (گیزلی پولیس) باشینی ساقلاب

30 یلدانبەری تورکستان ملی حرکتینی باشلاب کیلمەکدە بولغان منور قاریدا قیزیل روس جلادلارینگ کیرلی ، قانلی پنجەلەرندەن قورتولا آلمادی. میلیونلارچا تورکستانلینگ باشینی ییگەن بو جلادلار نهایت منور قارینگدە قانەکیردیلەر. دیمەك 30 یلدانبەری تورکستان ملتچیلەری باشلوغی بولغان منور قاری بوکون یوز میگلەر تشکیل ایتکەن ملی کورەش شهیدلەری ایچنە قاریشدی. او ایمدی ملی کورەشینی معناً-روحاً قوتلاوچی عزیز شهیدلەرینگ باشبوغیدر.

بوتون تورکستان یاشلیغی اونگ بویوك روحی قارشیسندا باش ایگەر وە بویوك معلمنگ قالدیردیغی مقدس وظیفەسینی سایغی وە سەوگی ایلە آگار.

عزیز شهیدلەریمزنگ باشلارینی تیکمەکلە قازاندیقلاری بر حق بولسا اودە مزارلاری اوستندە مقدس ملی استقلال بایراغینگ یللەنمەسیدر. منور قاری اوچون یاراشار بر آبدەدە مەنە شودر. بونی یاراتماق تورکستان خلقی ، تورکستان یاشلغینگ آندلی بر بورجیدر.

یاشاسین حق وە ملی استقلال! بیتسین یابانچیلار ظلمی وە تەررور!

طاهر

* * *

استادیمز منور قاری

19 نچی عصر تورك خلقنە تورت تورلو سیما باغلامشدر. بونلار ایلك تاپقیر اولاراق جهالت اویقوسنە باتمش تورکلەرنی اویغاتدیلار وە ملتمزگە نجات یولی کورسەتدیلەر. تورکیەدە مصطفی رشید پاشاکبی غایت باتر بر ذات یتیشەرەك تورك خلقینگ اویغانیشندا ایلك مهم مرحلە سانالیب کیلگەن مشهور «خط همایون»نی یازدی ، اعلان ایتدی (18 فیورال 1856 دە) وە تورلو آغیرلقلارغا چیدەب ، اونی ایشکە آشیردی. آذربایجاندا میرزا فتحعلی آخوندزادەکبی امثالی نادر بر شخصیت أولمەز اثرلەر یاراتاراق قافقاسیا تورکلگینگ اویغوشوق کوزینی آچدی. قریم ایسە بوتون تورکلەر

أوچون قایغیریچی اسماعیل بیككبی یوکسەك بر ذکا بیردی. بو اوچ تورك أولکەسینگ یتیشدیردیگی اوچ تورلو اولوغ سیمانگ تورکستانداغی اورنەگی بزنگ **منور قاری** در.

تورکیە تورکلەرینگ اویغانیشی وە نجات یولینی حاضرلاغان مصطفی رشید پاشا اوزونچا زمان پاریس وە لوندون سفارتلەرندە بولونوب غربی آوروپانی ایچندەن تانیغان وە آوروپا مدنیتینی اوزکوزیلەکورە بیلگەن ایدی. میرزا فتحعلی آخوندزادە ایسە روسچە معلوماتی واسطەسیلە غرب مدنیتینگ نیگزلەرینە آشنا بولاآلغان ایدی. اسماعیل بیك اورتا تحصیلینی موسقوادا کورگەن ، ایکی ییل پاریسدە یاشاب آوروپا تورموشینگ ایچ وە تیش یوزینی ایچیدەن تانیغان ، سوگرا استانبولغا کیلیب تورك مطبوعاتینی منتظم تعقیب ایتمەك آرقاسندا مهم الهاملار آلابیلگەن وە استانبولدا ایکەن محررلك مسلکنە انتساب ایتکەن بر ذات ایدی. بزنگ منور قاری هیچ قاندای عصری مکتب وە عصری محیط کورمەمشدی.

اونگ خصوصیتی مەنە شو نقطەدەدر. او اوز علمی معلوماتینی اسلام-تورك مدنیتینگ قالیقلارندان سانالغان وە مثبت ، مدنی علملەر نامیغا هیچ بر نەرسە اوقولمایتورغان تورکستانك ایسکی مدرسەلەرندەن آلغان ایدی.

اصلاحات فکرلەرینی وە یوللارینی آق کوب باغچا سرای‌نگ «ترجمان»ندان (1918-1883) ایشیتکەن منور قاری ، استانبولدان دینی ، فنی رسالەلەر ، الفبا وە اوقوش کتابلاری کیلتریب بو اثرلەرنی مطالعەایتمەك آرقاسندا اوزینی اوزی یتیشدیریب ، «اصول جدیدە»توغروسیدا تولوقچامعلومات توپلاغاندان سوك ، جهالتنگ قالین بولوتلاریلە قاپلانغان تورکستان محیطینی آقارتو اوچون ذهنندە مکمل بر پروغرام یاسامشدی. او بو پروغرامینی سیراسیلە وە حرفیاً تطبیق ایتمەك عزمیلە ایشکە باشلامشکەن هەر طرفدان دوشمانلار قارشیسندا قالدی. باشدا تورکستانگ او زمانغی بعضی قارا علماسی ، آرقالارندا خلقمزنگ جاهل طبقەسی وە بونلارنگ تەپەسیدە چار حکومتی منور قاری‌غا قارشی چیقدیلار. منور قاری‌نگ بوندای قورقولو شرائط ایچیدە قاندای چالیشقانلغی توشونولسا اونگ ایرکەکلگی ،

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

فداکارلغی، علویتی هەرکیمگەدە آنیقراق آگلاشیلسا کیرەك.

منور قاری بزنگ تورکستاندا ملی معارف، ملی نشریات وە ملی مفکورەچیلکنگ ساغلام توخوملارینی چاچقان وە میگ تورلو آغیرلق وە توسقونلقلارغا قاراماسدان بولارنی کوکەرتیشگە موفق بولغان برذاتدر. اونگ آچغان ملی مکتبلەری تورکستانگ میگلەرچە بالالاریغا ملی روح بیرگەن وە اولارنی یورت هەم ملت سیوگیسیلە قوراللانترغان.

بو سطرلارنی قارالاوچینگ اوزیدە منور قاری‌نگ تاشکنددەکی «نمونە» مکتبندە 6 یل اوقوغاندر. اونگچون مەن بزنگ استادیمز منور قاری‌نگ تورکستانمزنگ هەر تامانیغا یایغان «جدید مکتبلەری»نگ ایچ یوزینی یاخشیراق تانیمەن دیسەم یاگلیشماسام کیرەك. بزنگ اوز تورکستان بالالاری، تورك بالالاری، چنگیز خان وە تیمور اوغوللاری ایکەنلگیمزنی ایلك تاپقیر ذهنمزگە اورونلاشترغان وە بزگە یورت هەم ملت سیوگیسی، ملی بەنلك بیرگەن مکتبلەر شول «نمونە» مکتبی کبی ملی اوچاقلار بولغاندر.

منور قاری‌نگ «نمونە» مکتبندە بز تأریخ وە جغرافیا درسلەری تیگلەرکەن قافقاسیا، قریم وە ایدیل بویلارینگ طبقی بزنگ تورکستان کبی تورك یورتی بولغانینی وە بوتون تورك‌اسلام دونیاسینگ برگنەمستقل مملکتی اولاراقدا آنجاق تورکیەنی ایشیتەردك. «نمونە» مکتبندەکی معلملەریمز بزگە بوتون تورك‌اسلام دونیاسی اوچون قایغیروچی محرر، ادیب، شاعر، معلم وە دولت کیشیلەرینگ استانبولدا اوتورا تورغانلارینی، تورك سلطانی یاشایتورغان بو شهردە یەگی اصولدا تورلو مکتبلەر بارلغینی وە استانبولنگ بوتون تورك‌اسلاملار اوچون مدنی اوچاق سانالاتورغانینی سویلەرلەردی. اونگچون بز «نمونە» مکتبی اوقوچیلاری، تاکیچیك یاشدا ایکەن یورەگیمزدە استانبولغا باروب اوقوماق وە یورتمز، ملتمز اوچون خادم بولوب یتیشمەك تیلەگینی تاشیر ایدك. کوپیمز بو تیلەك آرقاسندان کیتدیك. فقط آغیر شرائطنی آتلاب اوتمەك بارچامزغا میسر بولمای قالدی. بزنگ مکتبمزدەگی آطلاسلار، خریطەلار، غلوبوس (کرۀ ارض)

وە باشقا شولارغا اوخشاش اوقوتو جهازلارینگ بارچاسی استانبولدا باسیلغان وە یا او یردە حاضرلانغان ایدی. اوقوتو اوچون کیرەکلی بولغان بو نەرسەلەرنگ بارچاسینی استانبولدان ساتوب آلوب کتیرتکەن ایدیلەر. شبهەسز بودە بزنگ ذهنمزدە استانبولنگ بوتون تورکلەر اوچون مدنی بر مرکز بولغانلغی قناعتینگ یرلەشیب قالیشندا مهم رول اوینا‌غاندر.

منور قاری «جدیدچیلەر دوری» آتالغان اوینانیش دوریمزنگ أڭ بویوك سیماسی، وە بزنگ تورکستاندا ملی معارف، ملی نشریاتیمزنگ بانیسیدر. او تورکستانگ ترقیپرور، ملیتپرور نسلینگ ایلك استادی، ایلك ماهر غازیتاچیسی، ایلك متفکری‌در. منور قاری بزنگ تورکستانك أڭ ایشلکلی بر جماعت خادمیدر.

«تأریخنی فردلەر یاپار»، «تأریخ—ترجمۀ حاللاردان آینقسا آتاقلی کیشیلەرنگ ترجمۀ حاللارندان عبارتدر» دیرلەر. مەنچە بز هەم «تورکستان تأریخینگ اوتکەن عصر سوگندان باشلانغان اویغانیشی دورینی باشدا منور قاری یاپدی» وە «تورکستان تأریخینگ «جدیدچیلەر دوری» باشلیچا منور قاری‌نگ ترجمۀ حالندان عبارتدر» دیسەك یاگلیشمایمز. چونکە منور قاری بزنگ سوگغو چاریك عصرلق تورکستان تأریخینگ أڭ مهم بر سیماسیدر. بو سایغیلی نورلو سیمانی تیکشیرمەك ملی تأریخچیلەریمزنگ بویونلاریغا توشە تورغان وظیفەدر.

منور، اوز اسمینە یاقیشا تورغان نادر بر خلقت ایدی. اونگ فطری ذکاوتندەن چاچیلغان نورلار تورکستانگ قارا محیطینی کوبدەن یاروغلاتوب، خلقمزنگ اویوشوق کوزلەرینی کوبدەن آچمشدر. اویغانیق خلقمز اوز یولینی آرتق آنیق بیلگیلەب، اوز ملی أملی آرقاسندان یوگورمەکدەدر. دوشمانگ قیلیچی، توپی اونی بو یولدان توختاتا آلماس. بالعکس آقیزیلیب تورغان قانلار، بیریلیب تورغان قوربانلار، شهیدلەر بزنگ انتقام حسیمزنی کوچەیتریب، بزنگ استقلال عزمیمزنی کون کوندەن اولغایتماقدادر.

بویوك استادم منور قاری‌نگ پاك روحیگە فاتحەلار...

بورونغو «نمونە» مکتبی اوقوچیلاریدان: عبدالوهاب

مرحوم سيد عبد الله

باشقارمادان: هندستانڭ دهلی شهرینده مدرسه‌ده اوقوب یورگان تورکستانلی طلبه‌لەردەن آلنغان مکتوبده تاشکندلی توغانمز سید عبدالله افندینڭ وفات ایتکه‌نلگی خبرینی اوقودق. بو، سید عبدالله افندینی بیلگه‌ن هەر بر تورکستانلینی کوب قایغرتا تورغان قارا بر خبردر. سید عبدالله افندی تورکستاندا ایکه‌ن ملی حرکتمزگه یاقندان قاتناشیب، فعال صورتده ایشله‌شیب کیلگه‌ن آچیق فکرلی منور وطنداشلاریمزدان ایدی. سوڭ چاغلار وطندا قالیب ایشله‌ش هیچ ممکن بولماغانیدان مرحوم هندستانغا اوتوب چیققان ایدی هەم پشاورده کوب حرکت ایتب، تورکستانلیلار آراسیغا برلك فکرینی تاراتیب یورگان ایدی. آغیر خسته‌لغیغا باقماسدان ملی ایشله‌ریمز یولینی قووب دهلی گه کیلگه‌ن ایدی. بورادا خسته‌لغی اولغاییب، 22. XI. 33.ده 47 یاشندا ایکه‌ن وفات ایتمشدر. الله مرحومنی رحمت ایله‌سین، یاتقان یرینی یومشاق ایتسین. مرحوم سید عبدالله‌نڭ خاطری ایچون توبه‌نده اونڭ «یاش تورکستان» باشقارماسیغا یازغان سوڭغی مکتوبنده‌ن، یر آزلغندان، بعضی پارچالارنی باسماقدامز (*).

«ای بهادر یاش توزکستان قهرمانلاری! بزله‌ر آتا وه آغالاریڭز تاغما تاغ پیاده وه‌آتدا یوروب بوتون 35 میلیون روسیه تورك‌ـمسلمان مظلومله‌رینڭ آه وه دادینی تاغ، چولله‌ر آراسیدا یاتقان غیور وه قهرمان آفغان برادرله‌ریڭز قولاغیغا یتکوروب بولشه‌ویکله‌رنڭ وحشتله‌ریدین اولارنی آگاه قیلیب یورامز. ایمدی امیدیمز وطن ایچیده‌گی وه خارجداگی شجاعتلك، غیرتلك وه حمیتلك یاش قهرمان تورك بالالاریغا باغلیدر. بو یاشلار دلیده قاییناب جوش وه خروش قیلیب تورغان محبت وطن وه استقلال وطن بو یاشلارنی، بولشه‌ویکله‌رنڭ تورکستان اوستیغا قیلیب تورغان غدار خیانت، ظلم، ستم، برباد دین وه برباد وطن، برباد ناموس، برباد دولت وه تحقیرله‌ری بولارنڭ صبر کاسه‌له‌رینی تولدوروب تاشتوردی. بولاردا ایمدی صبرغا وقت قالمادی. کیچه‌کوندوز فکر وه ذکرله‌ری استقلال وطن اوچون کویوب یانماقدا، فقط گنه فرصتغا منتظردرله‌ر. هه‌رکون هه‌ر طرفدین مملکتده‌کی عالی وه اورتا مکتب طلبه‌له‌رینڭ استقلال وطن یولیدا حرکتله‌رینی ایشیتب تورامز. ایلگه‌ری بزله‌ر علمسزلیك وه اتفاقسزلیك یولیدا موندا‌غ قربان وه برباد بولدق.

ایمدی الحمدلله اوزیمزده‌ن عالی وه اورتا مکتبله‌ر بتریب چیققان

سید عبدالله

دوقتور، انجنیر وه تخنیکچیله‌ر یوزله‌رچه ایه‌س میگله‌رچه کورونوب تورادر. ایمدی بز وطن اداره‌سی‌چون باشقالارغا محتاج ایمه‌سمز. تورکستاننڭ قهرمان یاش یوره‌ك تورك بالالاری هه‌ربر جهتده‌ن وطن استقلالی وه اداره‌سیگه کافی وه شافی درلار. همیشه مینم کوزمده‌ن تورکستان شهرله‌ریده استقلال بایراغی آستیدا تورکستان یاش تورك بالالاری کوکره‌کله‌رینی کیریب صف‌صف بولوب اوتوب تورادرلار وه اوتوب توروشلاریغا ایمانم کاملدر.

البته تورکستان تورك بالالارینڭ روسلارنی اوز موز صحرالاریغاچا قووب آلیب باریشلاریغا ایمانمز کاملدر. هه‌مده تورکستان مظلوم وه‌مظلومه خاتون قزلارینڭ ناموسلارینی غدار ظالم فلید بولشه‌ویکله‌ر آیاغی آستیدان خلاص قیلماقلارینی مذکور مظلوم وه مظلومه‌له‌ر ایکی قولاق وه ایکی کوزله‌ری ایله آه دیب یوللاریغا انتظار چیکیب تورادرلار.

یاشاسون یه‌گی قورولادورغان تورکستان تورك اسلام جمهوریتی. یاشاسون تورکستان تورك اسلام جمهوریتینی قوروشدا کیچه‌ـکوندوز تینماسدان غیرت قیلیب یورگان تورکستان یاش قهرمان تورك بالالاری. یاشاسون کوزیم اوگیده تورکستان قلعه‌له‌ری اوستیده سلام قیلیب یارپرلاب تورغان استقلال بایراغی. یاشاسون تورکستان گه‌نچله‌ر برلگی!».

سید عبدالله تاشکندی.

(*) مکتوب پشاوردان نویابر باشلاریندا یوباریلغان.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تورکیه-ساویت دوستلغی

(والا نورالدین بیك مقالەلەری مناسبتیله)

«خبر» آتلق استانبول غازیتاسینڭ (14 وە 15 نچی دیقابرداچیققان) ایکی ساندا وا(لا) نو(رالدین) بیکنڭ اوچ مقالەسی باسیلیب چیقدی. بونلاردان ایکیسی «بوتون دونیاداکی تورکلەر... تانیشڭز!» وە بری‌دە «أللی میلیونلق برکتله داغیلماق تهلکەسندە...» باشلغی آستندادر. بو مقالەلەرنڭ مفهوملەری اسملەرئدەن‌دە آچیق آڭلاشیلماقدادر. بونلار، عینی والا نورالدین بیك طرفیدان یازیلغان وە بزنڭ تامانمزدان «یاش تورکستان»نڭ 48 نچی ساندا تماماً کوچورولوب باسیلغان ایکی مقالەنڭ دوامی‌در. والا نورالدین بیك تورکچیلك مسئلەسینی لازم کیلگەن درجەسندە تورکیه مطبوعاتی صحیفەلاریندا وضع ایتکەن برنچی وە ایمدیلك بردەن بر تورك محرری‌در...

تورکیه چیگەرەلەری تاشقاریسنداغی تورکچیلك مسئلەلەری ایلەدە علاقەدار بولماق، قطعیاً باشقا برکیمسەگە قارشی دوشمانلق کورسەتمەك وە یا کیم ایله بولسا بولسون دوام ایتب تورغان سیاسی رابطەنی بوزماق دیمەك ایمەسدر وە بولالمایدر. بو، یالغز، بوکونکی سیاستنڭ یاقین منفعتلەری خاطری ایچین حاضرغی تورکیەنڭ ایدەئولوژی (غایەوی) اساسینی تشکیل ایتکەن کیلەچەکدەکی تورکچیلکنڭ بویوك منفعتلەرینی کوزدەن یوقاتماق لازم کیلمەیتورغانلغینی‌غنە افادە ایتەدر. ساویت اتفاقی حدودی ایچندەکی تورکلکنڭ مقدراتی خصوصندە چیکدیگی تلاش وە قایغوسینڭ افادەسینی بوکونکی ساویت رەژیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا قائم دوستلق ایله اویغونلاشترماق ایستەگەن والا نورالدین بیك بونی کوب یاخشی آڭلایدر.

«ساویت رەژیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسنداغی دوستلق»!... بو مقالەمزدە بز مەنە شو خصوصدە برآز سویلەب اوتمەك ایستەردك. والا نورالدین بیك «استقلال» غازیتاسندا (47 نچی ساندا) ساویت رەژیمی

ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا هیچ قاندای بر دوستلق بولالماسلغینی ثبیت ایتکەن میرزا بالا بیکنی تکذیب ایتب یازادر، کە: «بز قومشومزله (یعنی ساویت روسیه ایله) دوستز... بوندان متقابلاً یکدیگریمزه فائدەلەریمز دوقونیور؛ وە دائما اییی کچینەجەکز...»

تورکیه-ساویت دوستلغی بوکون بر حقیقتدر. بونی انکار ایتب بولمایدر. لاکن، تورکلك اوزرندە والا نورالدین بیکنڭ مطالعەسی طرزندە سوز سویلەنیر ایکەن، ایڭ یاخشیسی، بو تورکیه-ساویت‌دوستلغی حقندا ایسکەرتمەسلك کیرەك. میرزابالا بیك، ساویت رەژیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا هیچ قاندای بر دوستلق یوقدر وە بولا آلماس‌دا، دیب یازدیغی زمان، طبیعتیله، والا نورالدین بیك طرفدان وضع ایتلگەن تورکلك مسئلەسیگە اساسلانماقدادر. بونقطەدە میرزابالابیك پەك حقلیدر. ساویت رەژیمی ایله تورکلك، بری بریگە قطعیاً یاناشا آلمایتورغان ایکی قطبدر.

مەن بو یردە بر نیچە آیریم مثال کتیرەمەن. 1919 نچی ییلنڭیازندا مای آیینڭ سوڭلاریندا، تاشکندده تورکستان تورك «قوممونیست تشکیلاتلاری»نڭ برنچی قورولتایی توپلاندی. بو تشکیلاتلار ساویت حکومتینك اوزی طرفیدان وجودگە کتیریلگەن وە باشلاریغا ساویت ایدەئولوژیسیگە بیریلگەن آداملار قویولغان ایدی. بز — بو سطرلارنی یازوچی ایله یەنە بر قانچا باشقا تورکستانلی — تورکستان ملی کوچلەرینی متواضع بر مختاریت بایراغی آستندا توپلاغانمز اوچون قانون خارجندە دیب اعلان ایتلیب، مملکتمزنی ترك ایتب چیقیشغا مجبور ایتلگەن ایدیك. هەرطرفدان قورولتایغا کیلگەن قوممونیست تورکلەر، تاتار، باشقورت، قازاق، قرغز، اوزبیك، تورکمەن‌کبی تورلو-تورلو آیریم قبیله آتلارینی تاشلاشقا، آیریم فرقه تشکیلاتلارینی بردەن بر «تورك قوممونیست فرقەسی» آستندا برلەشتریشکه وە تورکستاننی ساویت روسیه حمایەسی آستندا «تورك ساویت سوسیالیست جمهوریتی» دیب اعلان قیلیشقا قرار بیرگەن ایدیلەر. بوتون دونیا ملتلەرینی ملی تعیین مقدراتقا بالذات اوزی چاقرغان ساویت حکومتی

بیلەسزمی ، بو قرارنی قانداي قارشی آلدی ؟ بر قانچا وثیقەلاردان مەن
یالغز بر گنەسینی ، مەنم فکرمچە «تورکلەرنگ داغیلماق تهلکەسینی » آڭ
بارز صورتدە کورسەتەتورغانی اوستندا بر آز توقتاب اوتەمەن. موراوەیسکی
(لوپوخوف) دیگەن بریسینگ «اورتا آسیاداغی انقلابی حرکتلەر تاریخنا
عائد » نام رسالەسینی آلامەن. بو کتابچا اوزبیکستان دولت نشریاتی تاما-
نیدان تاشکنددە 1926 نچی یلدا باسیلغان وە «ساویت فرقە مکتبلەری
وە سیاسی سواد مکتبلەری اوچون درسلك » دیب بیلگیلەنگەن. بو کتابچا-
نگ 26 نچی بیتندە مەنە شولارنی اوقویمز:

«یرلی (یعنی تورکستان) خلق کتلەسینگ تشکیلاتی ، ملی منور
زمرەنگ ساویت حاکمیتینی ملی تعیین مقدرات اوچون استفادە ایتمەك کبی
بویوك عاقبتلار توغدیراتورغان تخوفلی یولی ایلە کیتدی. تیزدەناق بو «ملی
حرکتلەر» پانتورکیزمگە ، شرقنگ مظلوم ملتلەرندەن بردەن بر تورك
ملتی یاراتماق حرکتیگە آیلاندی. »

بولشەویکلەرنگ بو نظریەسینی تفسیر ایتب اوتورمایمز. آپ-آچیق
کورونوب توروبدر ، کە ساویت رەژیمی تورك اوروغلارینگ پەك طبیعی
بولغان تورك ملتی شکلندە ، ساویت روسیەسی حمایەسی آستندا بولسادا ،
برلەشو حرکتلەریگە قارشیدر. بو قارشیلقنگ عملی نتیجەلەری بوگون
هەرکیمنگدە کوزی آلدندا توراردر: تورکستان تورکلەری «پارچا»-
لانغان ، بر بوتون تورك ملتندەن ، بربرندەن «سدچین» وە کیچیلمەس «او-
چوروم» ایلە آیریلغان بیش آیریم «ملی جمهوریت» یاراتیلغان.

ایکنچی بر مثال. بوندان بر نیچە یل ایلگەری بر تورکستان تورکی
تورکیە حقندا بر مقالە یازوب ایدی. آنقارانی تصویر ایتەرکەن اوشهرنی
قاپلاغان گونەش شعالارندان بحث ایتکەن وە بویوك ملت مجلسینی سر-
بست خلق ارادەسینگ واسطەسی دیب آتاغان ایدی. مەنە شونگ اوچون
مقالە ایگەسی ... پان تورکیزم ایلە عیبلەنگەن وە «کمالیزم»گە سیمپاتی
بەسلەگەنیچون تعقیباتغا معروض قالغان ایدی. بو کونکی تورکیەنك ساویت
دوستلارینی آینقسا غضبلاندیرغان نەرسە ، آنقارا اوستندا نورلانغان کونەش

شعالارینگ ایسلەتیلیشی بولغان؛ چونکە ملی تورکیەنگ قزیل دوستلاری
«کونەش شعالاری»ندا ئەللە قانداي بر معنا ، تورکستانلیلارنگ تورکیە-
گە قارشی قانداي‌دا بولسا بر «پان تورکچیلك» سیمپاتیسی بار دیب
قارادیلار (*).

اوچنچی مثال ، یاقینداغنە بولوب اوتکەن بر وقعەدر. بو ، شوندان
عبارتدر کە تورکیە جمهوریتینگ ساویت دوستلاری تورکستان تورکلە-
ریگە یەگی تورکیەنگ ملی بایرامی مناسبتیلە برگنە سوز ایلە بولسادا
اوز صمیمی تویغولارینی بیلدیریشکە اذن بیرمەدیلەر (بو توغرودا «یاش
تورکستان»نگ بوندان اولگی سانیغا باقیلسین).

بو اوچ مثالگە قوشومچا قیلیب ، بونلارغا اوخشاغان سانسز مثال-
لاردان بردە شونی کورسەتەمز ، کە تورکستاندا «تورکیە تورکچەسندە»
قوللانا تورغان جغرافی اصطلاحلار ، اسملەر قطعی صورتدە منع ایتلگەن
وە «کمالیزم» او یردە «موشتومزورلق» («قولاکلق») دیب توصیف
ایتلەدر. بو سوزنگ سیاسی معناسی والا نورالدین بیکگە یاخشیغنە
معلومدر ، دیب اویلیمز.

مەنە بو سببلەردەن ، «ساویت رەژیمی ایلە تورکیە جمهوریتی آرا-
سنداغی دوستلق»دان یالغز ، تورکچیلك ایلە هەر قانداي رابطە خارجندا ،
ساویت رەژیمینگ ساویت قول آستنداغی تورکلەر ایلە آنادولو تورکلەری
آراسندا یاراتدیغی «سدچین»غا راضی بولوب؛ «کمالیزم»نی «تورکچی-
لك»دەن اینجەدەن اینجە آیریب ، کیچیك تورك آذربایجاندا 17 تورلو
تیل؛ ملیتچە بر وە بولونمەس تورك تورکستاندا بیش «ملی جمهوریت»
یاراتیلماسنە راضی بولوب ، «اللی میلیون تورکنگ پارچالانماسی»نی
راحت ، راحت سیر ایتب وە «بوتون دونیاداکی تورکلەر... تانشگز!»
شعارینی‌دا بر چیتکە قویوب توروب بحث ایتمەك لازم کیلەدر.

بو کونکی سیاستنگ اوتکونچی منفعتلەری بعضاً بوکیبی نەرسەلەرنی
طلب قیلادر وە حتی بوگا مجبوردە ایتەدر. والا نورالدین بیکنگ مقالە-

(*) بو حقدا وقتیلە «یاش تورکستان»دا یازیلغان ایدی.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سینه تورکیه حدودلەری خارجندادا تارقالاتورغان هەمدە تورکیه افکار
عامەسینگ اجنبیلەرکوزنده ایگ مسئولیتلی ترجمانی حسابلاناتورغان بو-
یوك تورك مطبوعاتی صحیفه‌لارندا عکس صدا بولماوینی ، بزنگ اویلا-
ویمزچا ، مەنه شو حال ایله گنه ایضاح ایتمەك ممکندر.

والا نورالدین بیك اوزینگ اولگی ایکی مقالەسیغا («یاش تور-
کستان»نگ 48 نچی سانیغا باقیلسین) «روس دوستلار»دان جواب کوت-
کەنلگینی بیلدیریب «خبر» غازیتاسینگ 15 نچی دەقابر ساندا یازادر:
«... هەر فرصتده سوز سویلەمەیی ، بیاناتدا بولونمایی یەك سەوەن، لافلا-
رینی ، یازیلارینی هیچ ئەسیر گەمیەن روس دوستلاریمزڭ ، بر کلمه ایله بگا
جواب ویرمەمه کلەرینی شایان حیرت بولدم. معمافیه ، هایدی ، دیەلم که ،
اونلار سیاسی شخصیتلاردر؛ بوبنوف بالذات جواب ویرمەدی. فقط ،
ساویت مطبوعاتینیدا ، او زماندانبەری تدقیق ایدیورم. اونلاردادا بر
سطر ایضاحات یوق.»

والا نورالدین بیك : «بو نەدر ؟...» دیب سورایدر.

«روس دوستلار» اوز مطبوعاتلاری صحیفه‌لارندا والا نورالدین بیك
نگ مقالەلەریگه بر جواب ویرەرلەرمی ایکەن؟ بو ، کوب شبهەلیدر. لکن
جواب بیرگەنلەری تقدیرده هەم اونلارنگ جوابلاری عادتده «دوستلار»
دان کوتولگەن بر جواب شکلنده بولمایدر. والا نورالدین بیك وە بوتون
اونگکبی تورکلکنگ آتشین وە آچیقدان آچیق مبارزی بولغانلار
اولدەن بیلمەلیدرلەرکه «بولشەویك روس دوستلاری» هیچ بر زمان
تورك ملی وە مدنی برلگینی داغیتماق یولندان آیریلماسلار وە اونلار
تورك عالمی ایچنده قوردوقلاری «سدچین»نی بوزماسلار ، حتی اونی بر
آزدا نغیتاجاقلاردر. ساویت حکومتی معاهدەلەر ، اتفاقلار وە حتی هدیەلەر
ایله تورکیه بیلەن دوستلغینی محکملەیەجەکدر وە بونگله بر زماندا تورك
أولکەلەرینی وە تورك اوروغلارینی بربرندەن آیریش وە اونلارنی
داغیتیش اینشینیده قوتلاندیراجاقدر...

والا نورالدین بیکنگ حقیقی تورکچیلکنگ مدافعەسی یولنداغی

بوآچیقچاسنه وە جسارتلی چیقیشلاری اوچون اوگا یورەکدەن تشکرلەر
ایتەمز. اونگ بو چیقیشلاری ایکی نقطهٔ نظردان شبهەسز فائدەلەرکتیرەدر.
برنجی: تورکیەده ، تورکیه جمهوریتینگ «روس دوستلاری»نگ ملی-
مدنی مفکورەمز بولغان تورکچیلکنگ امانسز دوشمانی ایکەنلکلەرینی
آڭلایاجاقلار. ایکنچی: بز — تورکیەنگ «روس دوستلاری»نگ
ظلملاری آستندا ایزیلمەکده بولغان تورك ایللەرینگ ممثللەری — تورك-
چیلك تاووشینك هەلی اوچمەگەن ایکەنلگینی آچیقچاسنا سویلەشگه
امکان تاپامز.

«بر قالدیرغاچ (قیرلانغچ) ایله کوکلەم (بهار) بولماس» دیرلەر.
فقط ، کوکلەم سیزیلمەسه قالدیرغاچدا چیقماس...

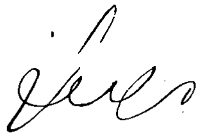

* * *

به‌نم گوروشم:

بوتون دونیاداکی تورکلەر!... تانیشگز!

(استانبولدا چیقاتورغان «خبر» غازیتاسینگ 14 برنجی کانون 1933 نچی تاریخلی
665 نچی نومرولی ساندان عیناً کوچورولدی)

تاریخنگ بوتون دورلەرنده قورولان تورك دولتلەریله ، تورك خلقلا-
ریله علاقەدار اولویورز. حتی ، قبل‌التاریخ دینەن داها ایسکی زمانلارا
قادار آتالاریمزله مشغول بولونیورز. بونلارڭ پاشایشلارینی ، چالیشیشلا-
رینی ، اوتوروشلارینی ، قالقیشلارینی ، اثرلەرینی ، ظفرلارینی ، أملەرینی
اوگرەنمەگه وە مکتبدەکی چوجوقلاریمزا اوگرەتمەگه قالقیشیورز.

کندی ملتمزله بو صورتله علاقەدار اولوشومز یەگی بر شیدر: ایسکی-
دەن کتابلاریمز ، تاریخده یکدیگرلەریله محاربه ایدەن بر عرب ، بر تورك
اوردوسندان بحث ایدەرکەن ، عربگ طرفلیسی اولاراق وقعەیی جانلا-
ندیریرلاردی. تورکی غدار ، ظالم گوستەریرلەردی. چونکه ، مدرسه

تحصیلی سببیله عرب اثرله‌ری اوقونور؛ اونلار، مأخذ توتولوردی. داها سوڭرا منورله‌ریمز، تاریخ بحثله‌رینی آوروپا منبعلاردان تدقیقه قویولدیلار. طرفگرانه یازیلمش اکثر فرنگ اثرله‌رنده، تورك، مدنیت، ییقیجیسی اولاراق جانلاندیریلدیغی اوچون، مکتبله‌ریمزده، اجدادیمز، تورونلارینا اویله ظالم وه قانلی به‌لله‌تدیریلدی.

حالبوکه، جمهوریت معارفی، تورکڭ نه شرفلی وه نه ایسکی ماضیسی اولدیغینی اورتایا چیقارمش بولونیور. حتی انصافلی وه حقیقتی ساقلاماز غرب مؤرخله‌رنده‌ن بر چوقلارینی‌دا شاهد اولاراق، ملتمزڭ نه مدنیتله‌ر قوردیغینی، انسانلغا نه ایله‌ری آدیملار آتدیردیغینی تثبیت ایتدی.

. . . .

بورایه قادار اولان جهت په‌ك اعلادر.

یعنی، شیمدیکی ملیتچی حرکت، ماضی‌یه قارشی اولان وظیفه‌سینی یاپمشدر. تورکیه حدودله‌ری ایچنده، حال حاضره وه استقباله عائد اولان وظیفه‌له‌رینی‌ده یاپیور؛ داهادا یاپاجاقدر.

لاکن بر جهت وار: بوکون دنیا یوزنده یاشیان تورکله‌ر، یالڭز بزم دولتڭ سیڭرله‌ری ایچنده ده‌گل‌که... بز، اون بیش میلیونز... دنیا یوزنده‌کی تورکله‌ر ایسه، أللی کسور میلیون‌در!...

ماضیده‌کی تورکله‌رله مشغول اولدیغمز کیبی بوگون یاشیانلارله نیچین اولمیورز؟

بر اینگلیز متفکری، عالمی، محرری، یالڭز لوندره شهریله، حتی بریتانیا آطه‌لاریله اوغراشماز. اینگلیزله‌ره تعلق ایده‌ن موضوعلارینی ساده‌جه بوتون ایمپه‌راتورلغڭ ایچنده‌ن‌ده آلماز... اونڭ استهداف ایتدیگی بر شی واردر: اینگلیزجه قونوشان، اوقویان تکمیل انسانلار... بوگه‌نیش جامعه‌نڭ هپسیله علاقه‌دار اولور!

فرانسوزلارڭ غازیتالاری، معارفلاری وه سائر حرث مؤسسه‌له‌ری‌ده اویله‌در: «لو تاڭ» (Le Temps)، «لو ماته‌ن» (Le Matin) وه «لو ژورنال» (Le Journal)، فرانسزجه ایله بوتون انسانلاری استهداف ایده‌ر...

(1918)

تورلو تورلو راهبله‌ر، آنا دیلله‌رینی آسیالاردا، آفریقالاردا یابماق‌ایچین، بدویله‌ر، وحشیله‌ر آراسندا مکتبله‌ر آچیورلار.

بزم منورله‌ریمز ایسه، کندی محیطمزڭ دیشنده‌کی تورکله‌رله هیچ اوغراشمیور. آذریله‌ری، عجم تلقی ایدیورز. داها اوزاقلاردا اوتوراه‌نلاردان ایسه خبریمز یوق. ژاپونلارڭ چینلیله‌رده‌ن نه‌کبی وصفلارله آیریلدیغینی بیلمیه‌ن وطنداشمز موجود ده‌گیلدر. ایشته سزه سورویورم... اوزبیك ایله قیرغز وه تورکمه‌ن آراسندا مناسبتله‌ر وه فرقلار نه‌در؟... اون‌اون بیش عصر وه یا اون‌اون بیش سنه اول نه حالدا ایدیله‌ر، شیمدی نه حالدادرلار؟...

سورویورم...

بیلمیورسڭز...

حالبوکه گرك عرق، گرك دیل نقطه‌سندان بر ارضروملو، بر قسطمونیلی، بر مرسینلی تورك یکدیگرینه نه قادار یاقینسا، بو اوزبیکله‌ر، بو قرغزلار، بو تورکمه‌نله‌ر، بو آذریله‌ر بزه او درجه یاقیندر. اونلارله عینی لسانی قونوشیورز... بونلار، او قادار تورکدر!

«خبر» غازیتاسی، تورکیه طیشنداکی تورکله‌رله نه درجه علاقه‌دار اولدوغینی بولغارستانداکی عرقداشلاریمزڭ یاشاییشیله برنجی پلاندا اوغراشان یگانه تورك غازیتاسی اولاراق اثبات ایتمشدر.

بوگون، برنجی صحیفه‌مزده، سووه‌ت حدودلارنداکی تورکله‌ره دائرده بعض معلوماته تصادف ایده‌جه‌کسڭز. بو، ایلك آدیمیمزدر.

«خبر»، بویله‌لکله، علاقه ساحه‌سینی گه‌نیشله‌تمش اولویور. أللی کسور میلیون تورکڭ دیل وه حرث برلگینی تأمین مجادله‌سی آچیور.

قوممونیستلارڭ بر شعارلاری واردر: «بوتون دونیا ایشچیله‌ری برله‌شیڭز!» دیرله‌ر. بز، بوڭا نظیره اولاراق بر عمده اورتایا آتالم:

«بوتون دونیاداکی تورکله‌ر... تانیشڭز!» (وا. نو.)

* * *

(1919)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

أللی میلیونلق بر کتله داغیلماق تهلکه‌سنده...

(استانبولدا چیقا تورغان «خبر» غازیتاسینگ 15 برنجی کانون 1933، 666نچی ساننداان عیناً)

لهجه فرقینه گوره آیریلان تورکله‌ر باشقا باشقا آلفابه قوللانیور وه بربرینی آکلامیور.

دونیا یوزنده کی اللی کسور میلیون تورك، ایسکیده‌ن عینی یازی‌یی اوقوردی. بزم غازیتالاریمز، کتابلاریمز، باکوله‌ره، تاشکندله‌ره گیده‌ردی. اوراداکی عرقداشلاریمزك آراسنداکی عالمله‌ر قیمتلی اثرله‌ر میدانه گتیردیکچه بزده آلیر، کتبخانه‌له‌ریمزده ساقلاردق.

حالبوکه دوستمز اولان بولشه‌ویك روسیه، بو دوستلغه هیچ‌ده یاقیشمیاجاق صورتده، بزیمله عرقداشلاریمز وه دیلداشلاریمز آراسنداکی حرث مناسبتینی کیسمشدر. تورکیه‌ده چیقان بر اثری، بر غازیتایی سووه‌ت تورکله‌رینه گونده‌ریب اوقوتماق قابل ده‌گیلدر.

داهاسی‌دا وار: تورکچه‌یی طبقی بزیم کبی قونوشان سووه‌ت تورك‌له‌رینه بزیم یه‌گی آلفامزده‌ن په‌ك باشقا تورلو آلفابه‌له‌ر قبول ایتدیریلمشدر. حتی، «گه‌لیورم» دیه‌جه‌ك یرده «گلییه‌م» یاخود «گلییه‌ن» ایالتله‌ر اهالیسینه:

«— سز بربریگزده‌ن آیری‌سگز! ایشته باقیگ! بریگز بر تورلو، بریگز اوته‌کی تورلو قونوشیورسگز!» دینلمش؛ بونلارك هه‌ر برینه باشقا بر اسم قونولوب باشقا بر آلفابه ویریلمشدر.

بو آیریلقدان استفاده ایتمه‌ك، یه‌گی تشکل ایده‌ن «مستقل دولت»ده بر موقع قاپماق ایسته‌یه‌ن بعض ماجراچی یرلی منورله‌رك:

«— ئه‌وه‌ت... بز قومشو ولایته‌کینده‌ن آیری ملتز...» دیمه‌له‌ری اوزرینه:

«— باقیگ... ایشته، کندیله‌ری بویله سویلیور... کندیله‌ری ایستیور!» دینلمشدر.

«سووه‌تله‌ر، ملتله‌ری کندی آرزو ایتدیکله‌ری شکلده کندی مقدرا-

تلارینا حاکم اولماقدا سربست بیراقیر» عمده‌سیله یوقاریگی سوزله‌ر، تألیف ایدلمشدر.

اگر قره‌ملین «آرزو ایتسه» شبهه‌سز، بوتون روس شهرله‌رنده، کویله‌رنده‌ده:

— بز یکدیگریمزده‌ن فرقلی بر دیل قونوشیورز! بزه موسقوا-نیکنده‌ن آیری بر آلفابه لازمدر! — دیه‌ن آداملار تومه‌ن تومه‌ن ظهور ایلیه بیلیر.

فی‌الحقیقه، آلمانجا ناصل آیری-آیری دیئاله کتله‌ری احتوا ایدیور-سا روسچه‌ده اویله‌در: موسقوادا ایکه‌ن مشهور بر دعوایی خاطرلارم. آیری-آیری ایالتله‌رده‌ن گلمیش ایکی روس کویلوسیله آگلاشا بیلمه‌ك ایچین، روس حاکم، ایکی ترجمان قوللانمشدی! بوگا رغماً دعواچی کویلوله‌رله حاکمگ قونوشدیغی دیل عینی ایدی: روسچه!

وه بو روسچه‌نگ بر تك آلفابه‌سی، بر تك یازی شکلی واردر.

شاید کویلوله‌ر:

«— بز آیری دیل قونوشیورز... تاریخده فلانچه پره‌نسگ تبعه-سیدیك... بناءً‌علیه باشقا ملتز... اونگ ایچین بزه باشقا بر آلفابه لازمدر!» دیسه‌له‌ر وه روسیه‌نگ بیگله‌رچه کوینده‌ن، شهرنده‌ن عینی سه‌س چیقسا، قره‌ملین:

— په‌ك اعلا!...می دیه‌جه‌ك؟... «ایشته کندیله‌ری سویلیور! کندیله-ری ایستیور... «ملتله‌ر» کندی آرزو ایتدیکله‌ری شکلده کندی مقدراتلا-رینه حاکمدرله‌ر...» نظریه‌سی یه‌نه تطبیق اولوناجاق‌می؟...

خایر!... او زمان قضیه ده‌گیشه‌جه‌ك!

دونکی نسخه‌مزده، رسولزاده‌نگ استقلال غازیتاسندان آلمش، یازیوردق: آذربایجاندا 17 تورلو آلفابه احداث ایدیلمش. روسیه‌نگ عینی صورتده بابل قوله‌سی حالنه گه‌لمه‌سنه موسقوا راضی اولمیه‌جاقدر.

نته‌کم، بزده کندی اوز دیلیمزك بو حاله گلمه‌سنه راضی اولمیاراق، دوست بیلدیگیمیز سووه‌ت حکومتینگ تورك جامعه‌سی وه حرثی اوزرنده تطبیق ایتدیگی پارچالاییجی سیاست علیهینه آجی-آجی شکایتله‌رده بو-لونماق مجبوریتینی دویویورز.

جمهوریتنگ اونونجی ییل دونومنده مملکتمزی زیارته گه‌له‌ن وورو-شیلوف هیئتنده‌کی سووه‌ت معارف قومیساری بوبنوف یولداشا، او زمان منسوب بولوندیغم غازیتادا سیرا ایله آچیق مکتوبله‌ر یازمشدم:

1 — تورکیه وه سووه‌ت تورکله‌ری آراسندا، هیچ اولمازسا چار وه سلطنت دورنده اولدیغی قادار نشریات مناسبتینگ تأسیسینه، آنقارا-داکی رئیسله‌ریمزله آگلاشاراق، مساعده ایدینگ!

2 — تورك دیلی غیرمتجانس یه‌گی آلفابه‌له‌ر یوزنده‌ن پارچالانیور. عموم تورکله‌ر آراسندا بر آلفابه قورولتایی یاپمامزی تأمین ایدینگ!

بونلاری سویله‌دیکده‌ن سوگرا، بزه‌گتیردیکله‌ری توپدان، تو-فه‌گده‌ن، بونگ داها قیمتلی بر هدیه اولاجاغینی‌دا علاوه ایتمشدم.

اوگونله‌ر، عینی فکرله‌ری دفعاتله یازدم. دولما باغچه سراینده‌کی بالویه‌گیتدیگم وقت، «عجبا نشریاتمزدان خبرله‌ری یوقمو؟» دیه مادام وووروشیلوفگ بر تقریب آغزینی آرادم: «مطبوعات بولته‌نیله مقاله‌له‌ریگز نشر اولونیور!» دیدی.

هه‌ر فرصتده سوز سویله‌مه‌یی، بیاناتدا بولونمایی په‌ك سه‌وه‌ن، لافلارینی، یازیلارینی هیچ أسیرگه‌میه‌ن روس دوستلاریمزك، بر کلمه ایله بگا جواب‌ویرمه‌مه‌کله‌رینی شایان حیرت‌بولدم. معمافیه، هایدی، دیه‌لم که اونلار، سیاسی شخصیتلاردر؛ بوبنوف بالذات جواب ویرمه‌دی. فقط، سووه‌ت مطبوعاتینی‌دا، او زماندان‌به‌ری تدقیق ایدییورم. اونلاردادا بر سطر ایضاحات یوق.

بو نه‌در؟...

فقط، سکوتده‌ن دولایی جسارتم قریلمیور: اوته‌ده‌ن‌به‌ری اورتایا آتماق ایسته‌دیگم بو مسئله‌ده اصرار ایتمه‌ك ایستیورم. بالخاصه، بولغار-ستانداکی تورکله‌ری، جانله، باشله، ایلك موضوع پلانته گتیره‌ن «خبر»ك ستونله‌رینی بویله بر مجادله ایچین په‌ك ألویریشلی بولویورم.

وه شو عمده‌یی بو مناسبتله تکرارلیورم: بوتون دونیاداکی تورکله‌ر تانیشگز، آگلاشگز! (وا. نو.)

(1922)

بوتون دونیاداکی تورکله‌ر... تانیشگز!

(«خبر» غازیتاسی‌نك 14 برنچی کانون 1933، 665 نچی ساننداں عیناً)

بەرلینده چیقان تورکچه «استقلال» غازیتاسی یازییور:

«سووه‌تله‌رده‌کی تورکله‌رگ حالی فنادر. دیلله‌ری پارچالانیور، روسلاشیورلار...»

بەرلینده رسولزاده محمد امین بیگگ باش محررلگی آلتندا چیقان تورکچه «استقلال» غازیتاسینگ بر کانون اول تاریخلی سوك گه‌له‌ن نسخه-سنده، «میرزابالا» امضالی علاقه‌یی جالب اوزون بر مقاله‌یی اوقودق. بونگ ایچنده‌کی بر چوق فکرله‌ره اشتراك ایتمیورز. مثلا: «میرزابالا» تورك جمهوریتی ایله سووه‌ت ره‌ژیمینی دوست تلقی ایتمیور. خایر، بونی دوغرو بولمیورز. بز، قومشومزله دوستز... متقابلاً یکدیگریمزه فائده-له‌ریمز دوقونیور؛ وه دائما ایی گچینه‌جه‌گز... لاکن، «استقلال» غازیتا-سینگ محررینی، آشاغیده یازدیغی سطرلاردا أیی‌جه حقلی بولدق. درج ایدییورز:

«استقلال» غازیتاسی، اولا، جمهوریتگ اوننجی ییل دونومینی تبریك ایچین آنقارایا دونیانگ دورت طرفندان هیئتله‌رگه‌لمه‌سنه رغماً، سووه‌تله‌رده‌کی مستقل تورك دولتله‌رنده‌ن برتك فردگه‌لمه‌مش اولماسینی غریب بولدوغینی قید ایدییور... «وووروشیلوف هیئتی ایچنده 13 یهودی، حتی ئه‌رمه‌نی بیله وارکه‌ن بر تورك یوقدی!» دییور.

سوگرا، سووه‌ت تورکله‌رینگ نه حالدا اولدوقلارینی شویله آگلاتیور:

«کوچوك بر آذربایجاندا 17 چشید حروفات وه 17 لسان واردر.

داغستان، شمالی قافقاسیا، تورکستان «لسانلاریله» آلفابه‌له‌رینی سایماق ایچین بویوك بر متخصص هیئتینگ سنه‌له‌رجه چالیشماسی گیره‌ك-در. ایکی-اوچ ییل اول آذربایجاندا وه داغستاندا عمومی ادبی وه علمی دیل اولاراق استانبول تورکچه‌سینگ قبولی لهنده باکو مطبوعاتندا بر جریان اویانمشدی. قوممونیستلار، بوگا قارشی چیلدیرییورلاردی، «عثمانلی لسانیله برابر مملکته بورژوآ، پان تورانیزم، کمالیزم فکرله‌ری گیره‌ر وه پروله‌تار حاکمیتی چوکه‌ر!» دیه، بو فکرك طرفدارلاری

(1923)

داغتیلدی. اوندان سوڭرا پارچالاما وه داغیتما حرکتینه گرمی ویریلدی. آذربایجان مکتبلهرنده اوقویان داغستان وه شمالی قافقاسیالیلار آرتق قبول ایدیلمهدی: آذربایجان تورکلهرینڭ بنیهسنده تات، تالش، کورت، اودین، آوار، سهزگی («لهزگی» اولاجاق) کبی یهگی «ملتلهر» آیریلدی.

گرك آذربایجاندا، کرهگسه شمالی قافقاسیادا، تورکستاندا، ایدیل-اورال، قریم وه سیبیریادا عمومی دیل اولاراق روسچه قبول ایدیلدی. روسچه، ایلك مکتبلهرڭ برنجی صنفندان اعتباراً شدتله تطبیق ایدیلمه کدهدر.

تورك ایللهری سووهتلهرڭ أڭ زنگین قسملارینی تشکیل ایدهرلهر. روس صنایعینڭ یاناجاغینی تشکیل ایدهن پهترول وه تاش کومور، آذربایجان، شمالی قافقاسیا، ایدیل-اورال وه تورکستاندان چیقار. روسیه صنایعینڭ پاموق، یون، ایپهك، دهمیر، باقر وه سائر کبی خام مالینیده تورك أولکهلهری ویریر... موسقوا شیمدی بورالارینی روسلارله دولدورماقدادر. روسیه، تورك أولکهلهرنده یرلی صنایعی یاراتیلماسینی منع ایتمه کدهدر. بو أولکهلهرده خارجه محتاج اولمادان یاشیا بیلهجهك زراعت وه اقتصادی فعالیت کوستهرمهك یاساقدر. مثلا بوغدای ایکیلمهز، منحصراً پاموق ایکیلیر. خام مال، محروقات وه ارزاق وارکهن صنایع قورولماز. بورالار، روسیه ایچین خام مال دهپوسی رولینی اویناماقدادر.

زمرهلهر، صنفلار، بربرینه قردیریلدی.

تورکلگڭ حرثی، معنوی برلگینی تأمین ایچین، اونی اولا مادتاً محو اولماقدان قورتارماق لازمدر.»

* * *

اونوتولماس بر وحشیلك

باشقارمادان: بو یانوار آیندا لهنینڭ أولگهنیکه اون ییل تولادر. بو مناسبتله عموم ساویت اتفاقندا لهنینڭ ایشلهگهن ایشلهری، اونڭ «مظلوم خلقلارنی آزادقیلغانی» حقندا مقالهلهر وه آیریم اثرلهر یازاجاقلاردر. آیریچا لهنینڭ «ملی سیاستی» اوستندا توقتاب، اونڭ هه‌مده شاگردلهرینك تورکستاندا قاندای «ملی آزادلق»

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

حرکتلهری یورگوزگهنلکلهرینی لاپیالاتب شویلهیهجهکلهردر. لهنینڭ وه لهنینچیلهرنڭ تورکستان خلقیغا «آزادلق» دیب روا کورگهن حرکتلهرینك حقیقی یوزینی کورسهتمهك اوچون «قیزیل اوزبیکستان»نك 1925 نچی ییلی 9 نچی آپریل ساننداباسیلغان بر مقالهسینی توبهنده عیناً کیلترهمز.

«بز تاریخنی تیکشیریب قاراغاندا بیلهمزکه حکومت یر ایگهلهریگه اوتکهنده او دور اوزی بر توسده بولوب ترتیبلهری ههم اوزینڭ محیطیگه موافق ایدی. قاچانکه حکومت سرمایهدارلار قولیغا اوتکهندهن کیین ایکنچی دور اوزینی «مهنه مهن» دیب کورسهتمهسدهن برنچی دوردهگی ترتیبلهر آراسیدا اوسه باشلادی.

ایندی بز حاضرگی دورگه کیلگهنده ئهیتهمز:

سرمایهدارلارنڭ أولیشی کوزگه کورونمه کده، یاقیندا بولارنڭ دوری ههم بیتهدر، دیب.

دیمهك، حاضردا اوچنچی دور حسابلانغان اجتماعیاتغا کوچوش دوری ههم ایکنچی دور آراسیدا تامر تاپیب تاییارلاش آرقاسیدا یوزهگه چیقدی. بو قید قیلنغان دورلهرده قاندای واقعهلار بولوب اوتکهنلگن وه بولیشینی تیکشرمهکچی بولساق، بیواسطه اوتکهن دورلهرنڭ اوزیگه دائر داهیلاری وه یولباشچیلاری کیشینڭ کوز آلدیدا کوندهلهنك بولوب تورادر. بز بولارنی صنفی نقطهدهن تیکشیریب ایکیگه آیرامز.

حقیقتاً، صنفی جمعیت کیشیلهرینڭ ههممهسینڭ نظری وه علمی بیلملهری برابر بولماغانی اوچون فکر ایگهلهری یولباشچیلق قیلیب ههر قاندای اوزگهریش وه واقعاتلارنڭ بولیشیغا سبب بولادرلار. شونڭ اوچون تاریخده شخصلارغا اوزیگه مناسب بهالار بیریلهدر، لیکن، بها بیرگهنده شخص تاریخنی قیلوچی یاکه یاراتوچی دیلمهیدی وه دییش ممکن ایمهس.

نیگهکم، کوپچیلك تشکیل قیلوچی اوزکوچیدهن فائدهلاندرغوچی یوقسول ایزیلگهنلهر بولماسا ایدی، مارکس، مارکس بولا آلماس ایدی. ئهگهرده روسیهنڭ 130 میلیوندان آرتق ایشچی-دهقانی بولماسا ایدی، لهنینڭ ههم شهرتی چیقماس ایدی.

دیمه‌ك ، مارکسیست له‌نینیستله‌ر تاریخدا شخصیتگه که‌تته اهمیت بیر-مه‌یدرله‌ر. شوندان بیلینه‌در ، کم یاراتقوچی بر شخص ایمه‌س ، بوتون‌صنفی جمعیتدر. بعض وقتده اوزینی مارکسیست‌مه‌ن دیب تانتقان اورتاقلار شخصیتگه بیریله تورغان تاریخده‌کی اهمیتنی ایسده‌ن چیقارادرلار.

یوقسوللار یولباشچیسی له‌نین‌نگ أولگه‌نیگه بر ییل تولیشي مناسبتی ایله تاشکندنگ ایسکی شهریده ماتم یاسالغاندا ، ساعت 4 له‌رده «له‌نین‌نك گورگه قویولغان وقتی کیلدی. هه‌مه‌ه اییز چوکسون» دیب تکلیف قیلنغان. هه‌ممه خلق 5 مینوتچه تیز چوکوب تورغان. مه‌نه بو مثال یوقاریدا دیگه‌ن سوزله‌رمگه دلیل بولا آلادر.

هه‌مه‌مزگه معلوم ، که اورتاق له‌نین روسیه محنتکشله‌رینگ داهیسی بولماسدان ، بلکه ، بوتون یر یوزنده‌گی یوقسوللارنگ داهیسیدر. بز اونگ أولگه‌ن وقتلاری کیلگه‌ن واقتلاردا تز چوکوب امیدسزله‌نیشیمز کیره‌ك ایمه‌س. تووه‌ره گیمزنی اوراب تورغان دوشمانلاریمزك کوز آلدیدا اوزیمزنگ تیمرده‌ن هه‌م قاتتغ بولوب کوره‌شگه تاییارلغمزنی کورسه‌تیشمز کیره‌ك.

اگر بزله‌ر خلقنی تز چوکدیریب اوزیمزنی سینگه‌ن وه امیدسز-له‌نگه‌ن درجه‌سیگه آلیب بارساق ، خلقیمز هه‌لی جاهل بولغانیدان ، سیکین-سیکین ، «له‌نین اولیامیکین ، خدا تامانیدان یوباریلغان یولباشچی میکه‌ن» دیب له‌نین‌نگ گه‌وده‌سینی دینگه آلب کیلیب باغلایدرلار. بزده تیز چوکمه‌کلك ، پیغمبر وه اولیالارنی کوز آلدیغا کیلترمه‌کلکده‌ن عبا-رتدر(*). بز قوممونیستلار اوزیمزنی شوندای نه‌رسه‌له‌رده‌ن قاچیریب ، تشویقات وه ترغیبات یورگوزگه‌نیمزده له‌نین‌نگ‌صنفی کوره‌شنی‌تیکشیریب کیلگوسینی کوره آلغانن عامه‌گه‌کورسه‌تب عموم یوقسوللارنگ علم وه بیلم آرقاسیدا اجتماعیاتغا چیقیشلارینی مثاللار ایله‌کورسه‌تیشمز کیره‌ك.

(*) بر آز وقت سوگراق «قیزیل اوزبیکستان»دا له‌نین‌نی حقیقی پیغمبر دیب‌ده یازغان ایدیله‌ر. بو توغرودا بر فرصت تاپوب ینه بحث ایته‌رمز.

اوز توشونچه‌چه شخصگه اهمیت بیریلگه‌نده تاریخدا بیریله‌تورغان اهمیتده‌ن آشیریب یوباریش یاخشی ایمه‌س دیب بیله‌مه‌ن.

بو مقاله‌نی یازیشدان مقصد براونی تنقید قیلیش ایمه‌س ، بلکه خصو-صی فکرمده خطالار بولسا توزه‌توب آلماقچیمه‌ن. ئه‌لبه‌تته ، اورتاقلار ، اوز فکرله‌رینی میدانغا تاشلارلار(**). م. مؤمین اوغلی ، ماسکاو.

* * *

ایمپریالیست چار وه ملتله‌ر «خلاصکاری» ساویت حکومتله‌رینگ تورکستان سیاسی

II — چار مینستری قریووشه‌ین «تورکستان روسیه‌نگ پاختا پلانتا-ژی بولمالی. او روسیه‌نی یات ایلله‌ر پاختاسی آلیشدان قوتقارمالی» دیر ایدی. ساویت حکومتی ایسه تورکستان دهقانینی ، بوتون خلقینی آچ قالدیریب ، تورکستاننی «ساویتلار اتفاقی» ، «سوسیالیزم یورتینی» یات ایلله‌ری پاختاسی آلیش یوکنده‌ن قوتقارغان بر پلانتاژی ییرینه قویدی. ایمدی قریووشه‌ین‌نگ آرزو ایتدیکی پلانتاژ ایله ساویت حکومتینگ یاراتدیغی پلانتاژ آراسنداغی فرق نیمه‌در؟ قریووشه‌ین اوز زماننده پاختا راییونی دیب تانیلغان دائره‌ده‌کی سوغاریلغان ایکین ییرله‌رینگ 1/3 ینی پاختاغا تخصیص ایتش ممکن بولغانلغندان بحث ایته‌ر ایدی. او زمان قریووشه‌وین‌نگ بو فکری نه تورکستانلیلار وه نه‌ده تورکستان شرائطنه واقف ، او ییرده‌کی ایکین وه پاختا ایشله‌رینی بیلوچی یورتداشلاری آراسندا اورون تاپا آلغان ایدی. ساویت حکومتی ایسه پاختا راییونلارندا 100 فائضلك پاختا مونوکولتوری شعاری ایله اورتاغا چیقدی. بو خیالی پروژه‌غا ایسته‌ر علمی کوروش ، ایسته‌رده حیاتی احتیاج نقطهٔ نظرنده‌ن قارشی چیقوچیلار أڭ شدتلی جزالارغا معروض توتولدیلار. نتیجه‌ده تورکستان دهقانی ، عائله‌سی ، مالی ایله آچ قالدی. مالللاری قیریلدی.

(**) م. مؤمن اوغلی نگ بو «خطالی» فکری جوابسز قالیب کیتدی. سببی ایسه ، بولشه‌ویکله‌رنگ بو مسئله اوستنده مناقشه‌نی قبول ایتمه‌گه‌نلکله‌ریدر. باشقارما.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

أولکەنگ قیشلاق، شهرلەرینی آچلق بلاسی قاپلادی. ایمدی 100 فائضلك مونوکولتورنگ ایشکه یاراماس بر خیال ایکەنیده آڭلاشیلدی. فقط بوندان سوڭرادا ساویت حکومتی یوزده 75 پاختا دیب اوتورادر.

چارلق زمانداغی پاختاچیلق تورکستاندا حیات بهاسینگ 4-5 دفعه آرتیب کیتووینه سبب بولغان ایدی. تورکستاندا او زماندایاق غەلله اونومی خلقنگ ییللق غداسینی قاپاتا آلورلق درجەدەن اوزاقلاشا باشلاغان ایدی. 18/20 میلیون پوت اطرافندا یوروگان ییللق غەللەآچیقلغی روسیەدەن کتیریلەر ایدی. روسیه بو آچیقلقنی یەنەده کوبرەك بویوتمەك ایستەر ایدی. «اونوتماسلق کیرەك که تورکستاندا یتشکەن هەر پوت پاختا آمریقا پاختاسنا، تورکستاندا یتیشکەن هەر پوت بوغدای ایسه روس بوغداینا رقیبدر.» دیگەن قریووشەین مەنه شو آرزونی بیلدیرمەك ایستەر ایدی. فقطاقتصادی شرائط، یرلی وەکیلمه بوغدای ایله غەلله هەم پاختا بهالاری آراسنداغی نسبت وە تورکستان پاختاسینگ عمومی پاختاچیلق نقطهٔ نظرندەن توتا بیلدیکی اورون کیبی مسئلەلەر بو آرزونگ قولایلقلا ایشکه آشیریلووینا یول بیرمەی تورار ایدی. بو قاداری‌دا تورکستان اوچون ییتەرلك درجەدە آجی، آغیر تجربەلەر قالدیردی. 1918/19 نچی ییللارنگ میلیونلارچا تورکستانلینگ باشینی یگەن آچلیغی عامللارینی قیدیریب کورسەتگز مسئلەنی جوده یاخشی آڭلاب آلاسز.

چار مستملکه سیاستینگ قالدیردیغی بو شرائطنی اوز سیاسی اینتریغالارینا قوللانو یولی ایله میلیوندان آرتق گناهسز تورکستانلینگ باشینی یگەن ساویت روسیه حکومتی بو وضعیتنگ هەم سیاسی هەمده اقتصادی جهتدەن ایشکه یارارلق ایکی طرفلی قورال بولغانلیغینی بیلیب آلدی. اوز سیاستینی بو یولدا انکشاف ایتدیردی. بوتون تدبیرلەرینی پاختاایکنینی آرتیریب روسیەنی اجنبی پاختاسی آلو یوکندەن قوتقاریش هەمده تورکستان خلقینی روسیه غەللەسنه باغلاش یولندا آلیب باردی. پلان بوینچا پاختا ایکینی میدانی 1450 میگ هەکتارغا کوتەریلدی. شونیده بیلیب کیتیشمز کیرەك، که بو مدت ایچنده تورکستاننگ سوغاریلغان یری هیچ

آرتمادی. حتی کوب یرلەرده انقلابنگ ایلك ییللارندا بوزولوب ایشدەن چیقغان آریقلار بوتونلای قورولوبدا أولگورمەدی. بو پاختا ایکینی کیکەیووی یالغز دهقان خوجالغدان باشقا ایکین جنسلەرینی قووبچیقارو وە پاختا رایونی حدودلەرینی کیکەیتو یولی ایله بولوب اوتورادر، که بوده یالغز تورکستانلینگ غداسی حسابنه کیکەیو دیمه‌کدر. اونگچونده تورکستاننگ غەللەگه بولغان احتیاجی بورونغیسنگ 4-5 مثلی بولدی. سوڭ ییللارنگ معلوماتنه کوره، تورکستاننگ پاختاچیلق دائرەلەرنده 1,5 میلیون دهقان عائلەسی پاختا ایله مشغولدر. دیمەك بو کونکی شرائط آلتندااصغری 4,5 میلیون دهقان کتلەسی ایله شهرلەردەگی بو دهقاننگ محصولاتینی کوتکەن خلق بوتونلای، کوندەلك ایکمەکی اوچونده بولشەویك روس حکومتینگ قولنه، اونگ عنایتنه باغلانوب قالدی دیمه‌کدر. شو یرده بو مسئله اوستنده بر اجنبی تیکشیروچینگ بو حقدەکی نظریەسنی نقل ایتب کیتونیده فائدەسز تاپمایمز. پروفەسور تسورنەر «تورکستان، قافقاسیا کیبی حدود مملکتلەرده بوندای بر طرفلی پاختاچیلق خوجالیغینی آلغا سوروده یالغز پلان خوجالیغی توشونوش ایمەس، بلکەده سیاسی مسئلەلەر داها زیاده رول اویناملاردر. بوندای بر طرفلی استحصال یولنه کیریتو ایله بو أولکەلەرنی ایچکی روسیەگه بوتونلای باغلاماقچی، اوزلەرینه او أولکەلەر اوستنده حاکمیت کوچی تأمین ایتمه‌کچی بولادرلار» دیدر(*). ایمدی ساویت حکومتینگ 1918/19 نچی ییلغی انسانیتسزلگینی تکرار ایتمەیەجەگینی کم تأمین ایته آلیر؟ اوتکەن ییل پاختا پلانینی بەجەرە آلماغان بعض بر رایونلارغا قیلنغان تهدید وە باشقا معاملات تورکستانلینگ بو ادعاسینه کوب حق بیرمه‌کدەدر.

پاختا حکومتنگ مونوپولیدر. اونی یالغز دولت مؤسسەسی آلابیلیر. دهقان پلان بوینچا کورسەتیلگەن یرگه پاختا ایکیب محصولینی تاپشریشغا مجبوردر. اونگ پلاننگ مساعدەسی خارجنده باشقا تورلو ایکین ایکیشکه حقی یوقدر. حکومتده اوڭا قطعی تعیین ایتیلگەن بها ایله

(*) Prof. Dr. H. Zörner: „Das Agrarexperiment Sowjet-Rußlands“, Berlin 1933, S. 4.

آقچا بیره‌در. اصلنده بها بوغدای ایله پاختا بهاسی آراسندا ایسکیده‌ن
کیلمه‌کده بولغان نسبت اوستنده‌ن تعیین ایتیلگه‌ن بولسادا ساویت حکومتی
رسمی بهاسنده، بالخاصه پاختاغا آقچا بیریشنده بو بهالار نسبتینی کوزه‌تسه
تورکستان دهقانینک پاختاسنا قارشی آلدیغی آقچاسینی چیقاریب مال
آلاجاغی بازار بو نسبتنی کوزه‌تمه‌دی. ساویت آقچاسینک قیمتی توشدیکـ
چه توشدی. نهایت دهقان پاختاغا قارشی آلدیغی آقچاغا بر نه‌رسه‌ده آلا
آلمایتورغان بولدی. دهقاننی بیردیکی پاختاغا قارشی مال ایله تأمین ایتو
ایشینی ایسه ساویت حکومتی به‌جه‌ره آلمادی. مه‌نه بو صورتله ساویت پاختا
معاملاتی بر تالانچیلققا ئه‌یله‌ندی. بر طرفدان حیاتی تهلکه آستنه کیریب
بارماقدا بولغان تورکستان خلقی، ایکنچی یاقدان ساویت روسیه سرمایه‌ـ
دارلیغی طرفندان انسانلق تاریخنده مثلی کورولمه‌گه‌ن روشده‌تالانماقدادر.
بو رسمی سویغونچیلغینی قانونی بر شکلگه کیریتکه‌ن ساویت حکومتی
قارشی توروچی تورکستان دهقانینک تاوشینی کیسیب باشینی‌ایزمه‌کده‌در.

تورکستان خلقی ایسه اوز ملی بارلغینی ساقلاب قالیش اوچون کوـ
ره‌شه‌در. او اوز خوجالیغینی اوز ملی منافعینک طلبی اطرافندا انکشاف
ایتدیریب اوستورمه‌کچی بولادر. تورکستان خلقی هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول
اوز توپراقلاری آتاـبابالارینک قانی ایله یوغورولغان یرله‌ر اوستنده اوز
حقینی ساقلاب قالماقچی بولادر. او اوز یورتینک طبیعی، اجتماعی،
اقتصادی امکانلارندان ألڭ اول اوزی فائدالانماقچی بولادر. بو تورـ
کستاننک امکانلاری اوستنده‌گی تورکستانلینک ادعاسی کوب کوچلو
بر ادعادر. چونکه اکثریتله باشقا مملکتله‌رده طبیعتنک بیرگه‌ن امکانلاـ
ری کوبره‌ك بولغاندا تورکستاندا بونک عکسی حاکمدر. تورکستاننک
شرائطینی بیلوچیله‌رگه آچیق معلوم بر نه‌رسه‌درکه تورکستاندا سوسز
توپراقنک قیمتی یوقدر. یرنک قیمتی اونک اوستنده‌ن کیچه تورغان
سونک مقدارینه کوره تعیین ایتیله‌در. دیمه‌ك تورکستاندا اونک هه‌ر طرفنا
انسان تامارلارندان یوروگان قان کیبی سو یوروتقان، بونگله اوگا
اقتصادی جان بیرگه‌ن خلق او توپراق اوستنده اوز حقینی ادعاایته‌در.

تورکستان خلقی اوز خوجالیغنک قورولوشندا اوزینک بایلیغینی،
اوز خلقینک توقلیغنی، تنچلیگینی کوزه‌ته‌در. هیچ بر مملکت خلقی اوز
خوجالیغینی اوزینک آچلق سفالتنه سبب بولاتورغان وه اوز اوموزینه
منیب اوتورغان دوشماننک کوچه‌یووینه یاردام ایته‌تورغان بر یولدا باروـ
ینا راضی بولالماس. تورکستان خلقی‌دا اوزینک سیاسی، اقتصادی
بنیه‌سینی چوروتوب تینکه‌سینی قوروتماقچی، بو صورتله یورتنه ایگه
بولماقچی بولغان روسلقنک قارا، قیزیل مستملکه، استثمار سیاستنه بویون
ایکمه‌کچی بولمایدر. اونگچونده آچ، یالانغاچ یاشارکه‌ن، سورگونگه
أولومگه کیته‌رکه‌ن کوره‌شچه‌ن روحنده‌ن فداکارلق ایتمه‌ی کیله‌در.

مه‌نه ساویت حکمرانلیغینک 17 نچی ییلندا تورکستان خوجالق
حیاتنده کوره‌جه‌گگز منظره‌له‌رنک بری. تیمور اوغلی

* * *

یولدان . . .

سوزیمنک باشلانغیچندا شو شعرنی اوقوماق وه بونی همه مسلکداشـ
لارغا اتحاف ایتمه‌ك ایسته‌یمه‌ن.

بنمله یورویه‌نه!
یولجی، کدر چیکمه، که بو دیاره دوشه‌نک
یولندا اوتله‌ر بیته‌ر، مزارنده چیچه کله‌ر.
قاراالتیلار به‌لیریر باشندا هه‌ر کوشه‌نک،
هه‌ر آغاجک دیبنده برکوزی قانلی به‌کله‌ر! (ف. ن.)

* * *

یورتمز غربی تورکستانک پریشان احوالی، یوره‌ك آچیتارلق
وضعیتی هه‌رکون هه‌ر ساعت باغریمزنی ایزیب قان قیلماقدا بولغان
شو قایغیلی چاغمزدا شرقی تورکستانداغی قورتولوش مجادله‌سی وه
حرکاتی وه بو حرکاتنک سوڭ آلغان وضعیتی هه‌مه‌مزنی سوینتریب یه‌ك
یاقیندان علاقه‌دار قیلغان مهم مسئله‌در. بو عمومی وضعیت خصوصیده عزیز

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يورتمزنگ تيشندا بولغان يورتداشلاريمزنگ نيمه فكر وه قانداى وضعيتده بولغانلقلارينى وه علاقه لارى نه حالدا ايكه نينى بيليش هه ر حالدا محترم «ياش توركستان» اوقوچيلاريغا فائده لى بولور اميديده مه ن. مقصديمز يورتداشلارنگ بر غايه اطرافيدا توپلانيشلارينى تأمين بولغانى كيبى عينى زماندا بو يازيلاريمز ايله ده هه ر طرفداغى وطنداشلارنى بربرله رى احوا-ليدان خبردار ايتمه كدر.

نيمه بهانه سى ايله بولسا بولسون يورتنى ترك ايتب اوزاق وه غربت ديارلاريدا ايللى، آلتميش يلدان وه حتى داها ايسكى زمانلاردان به رى كيليب قالغانلار بار. بونداى همشهريله رگه كوب اوچرالادر. أڭ يه گى وه توغرى-درست بهانه كورسه تكه نله رى انقلابدان سوگرا كيلگه نله ردر. اوزاقداغى وطندان تولوق خبرى، ياقين علاقه سى بولماغان بو وطنداش-لارنگ، يورت تيشيدا وه اوزگه أولكه له رده ياشاغان يورتداشلار ايله هه م درست گنه باردى-كيلديله ر يوق. اوز باشيغا، اوز عالميده دونيادان خبرسز؛ بيچاره چيلگى ايله آواره بولوب كيتكه نله ر جوده كوب، مع الاسف.

يورت تيشيدا يايليب، پريشان بولغان بو همشهريله ر ايله كوروشمه ك حقيقتاً لازم ايدى. اونلار آراسيدا كوتكه ن تيله ك وه توتقان يوليمزنى آڭلاتيب برله شمه ك كيره ك ايدى. اوزون بر سفرده يورتداشلار ايله بو مقصد اوستيدا دردله شيب حسرتله شمه ككه نيت قيلدم. يولم مصر توپراغيدان باشلاندى.

اسكندريه. كيمه (واپور) بوكه تته شهرنگ ديگز بويغا ياناشقاندا ذهنمده ن اوتكه ن نه رسه، اولجه* آتالغان بر-ايكى آدره سده ن يورتداشلار-نى قيديريب تاپماق ايدى. كوب آچيندم كه اونلار شهرنگ چيت قيشلاقلا-رندا تورار ايكه نله ر. بو ييرده بر يورتداش خانم همشيره مزنى تاپدم. مصرلك بر بيكده ايكه ن. بو ييرده اساساً ايكى-اوچ كيشيده ن عبارت ايكه نله ر. بو خصوصده معلومات آلابيلمه ك اميديله مصرالقاهره گه كيتدم.

مصر. شهرنگ ايگ اعتبارلك بر ييريده، فقط ايسكى وه خرابچا بر تكيه، مصرگه كيلگه ن فقير وه بى نوا يورتداشلاريمزغا سيغينچاق بولغان

ايكه ن. اوتورماققا يارارلق تورت-بيش حجره سنده بر نيچه اهل وطن ياشا-ماقدالار. تكيه نگ محترم شيخى ياش عالملاريمزدان محمد يونس افنديدر. تكيه خارجندا اويلانوب اورونلاشقان وه اوز ايشى ايله مشغول بيگيرمه ده ن آرتق وطنداشيمز بولغانينى خبر آلدم. عموميتله مصرده گى يورتداشلاريمز يا جامع الازهرده طلبه، ياخود بقال وه سيار تجارت ايله كون اوتكه رور ايكه نله ر. ايچله ريده بعض مهم خدمتله رگه كيريب قالغانلار هه م بار. فقط مصرده گى وطنداشلاريمز مجموعه نى («ياش توركستان» نى) منتظم آليب تورالماغانلقلارى وه آرالاريدا بر جمعيت بولماغانى يوزه سيده ن كوب يايلغان بر حالدا وه فكرله رى بر ييرگه توپلانماغان بر وضعيتده درلار. واقعا تكيه وه اونگ منور باشچيسى بولسا هه م بولارنى جمع قيلالماغان. مصرده كى يورتداشلاريمزنك حالا «شوكافر»، «شومسلمان» ديب وه اوزاقدان بر خبر ايشيتب شونگه كوره حكم بيريب كيتكه ن غريب طبيعتلى كيمسه له ر بولغانينى أسف وه قايغى ايله كوردم. بونگديك سوز-له رنى خارجده يورگان يورتداشلاريمز حتى علمامز بولسا هه م سويله-شله رى توغرو بولماغانينى آيريچا قيد ايتب اوتمه كچى مه ن.

مصر غازيتالارى سوڭ زماندا توركستان خبرله رى يازا باشلاغانلار. كه تته غازيتا وه اخبارلاردان «الجهاد»، «البلاغ» كيبى يه نه بر-ايكى آتاقلى اخبارلاردان برنده همان هه ركون بر خبر چيقيب توراذر. مجمو-عه لاردا هه م شونداى. مصرده كى وطنداشلار شرقى توركستان خبرله رينى توغرو-يا گليش بو غازيتالاردان سوڭ زمانلاردا تعقيب ايته باشلاغانلار.

توركستانلى ياش آرقاداشلاردان كاشغارلى منصور افندى بوندان ايكى يلچا بورون استانبولدان مصرگه كيليب ازهرگه كيرگه ن ايكه ن. بو بيچاره ياشيمز آنچا تريشقان وه غيرتلك ايدى. حتى مصرده غازيتالارغا توركستان سوزينگ باشلاب كيريشيگه سببده بو كيشى بولغان ديرله ر. مختلف اخبارلاردا آنچاغنه يازيلارى چيققان بو ياشيمز كيينگى كونله رده خسته له نب بيمارخانه گه كيريب ياتقان ايكه ن. مه ن مصرده بولغان وقتلاردا باياقيش وفات ايتدى. مصر «شبان المسلمين» جمعيتى ايله ياخشى علاقه

قيليب كيلگەن بو ياشيمزنگ آنچا فايدالی ايشلەری بولور ايدی... تاگری يار لاقاسون!

مصر توپراغيدا اسماعيليه، منصوره، سويس كبی كەتته شهرلەردە بر نيچه يورتداشلاريمز بولغانلغينی بو يېردە ايشيتدم. اونلار هەم تجارت وە اوز بيچارەچيلكلەری ايله آوارە ايمشلەر. هەمەلەری بر أولكەدە بولوب توروب آرالاريدا آيدا-ييلدا بر كوروشوش، هيچ بولماسا بر خط ايله حال-احوال سوراشيش بولماغان بو عجيب طبيعتلی يورتداشلاردان هەر بريسندەن آيری-آيری تيلەگم شو بولدی كه؛ «هيچ بولماسا اويلانيب بالا-چاقا صاحبی بولغانلاريگز ابالالاريگزغا توركچه اورگەتيگ! هيچ بولماسا اونلار مملكتنی توشونوب بر ايش قيلورلار!...» حقيقتاً پەك تأسف ايتەرلك بر حالدر، كه مصر توپراغيدا بولغان بوتون يورتداشلاريمزنگ بالالاری توركچه بيلمەی بوتونلەی عربلەشيب كيتكەنلەر. حالبو كه كوزلەرينگ آلديدا بونداى حالنگ پەك آچيق وە آچچيق نتيجەلەری هەم كورونوب تورادر: آتاسينی هايداب اوز باشيغا بولوب كيتكەن توركستانلی همشهری بالالاری، توركچه — اوز آنا تيلنی بيلمەگەن عربلاشقان آولادلاردان چيقيب توروبدر... هەر نەرسەدەن صرفنظر قيلدم، كيچيب قويدم، هيچ بولماغاندا هەر يورتداش اوزينی وە اوز نسلينی يوقاتماسين ديدم...

محترم شيخ افندی برادريمز ايله مصردەگی يورتداشلارنگ ايلگەری كيلگەنلەريدەن، قيلغان رجالارم وە آچچيق حقيقت سوزلەرمنگ يورتداشلار اوزرلەريدە كی تأثيريدەن نتيجەلك ايش چيقاريشدا همت كورسەتيشلەرينی اميد قيلامەن.

مصرنگ باشقا شهرلەريدە كی يورتداشلارنی كوروشكه فرصت بولماغانيدان سويس آرقالی يولمغا دوام ايتشكه قرار بيريب مصردەن جوناب كيتدم.

سويسدە اكثريسی دردلك بولغان بر نيچه يورتداشيمز توپلانغانلار ايكەن. هەربری اوز باشيغا بولغان بولارنك اورتاسندا برتشكيلات بولسا فايدەلی

بر صورتدە ياشاتماقلارينی اميد ايتەردم. ايچلەرندە توركستان مجاهدەسيگه قاتناشقانلاردا بولغانيدان (قاری كامل، هاشم افندی كيبی) وطن دردينی تحليل وە تجربەلەرنی ياخشی‌غنە توشونە بيلەدرلەر. براق، اوز درد معيشت وەعائلەنك تأمينی پيشيدە بولوب مادی وەمعنوی عمومی ايشگه قاتناشلاری بولمای تورادر. بو يېرگه هەم مجموعه منتظم كيلمەس ايمش. مصر اخبار وە مجموعەلەريدەن شرقی توركستان احوالينی اورگەنيب تورەر ايكەنلەر. بونلارنگ ايچنده كيتمەك اوچون حاضر بولوب تورغانلاری هەم بار. «آرتق يورتيمزنك برقسمی ختای اسارتندەن قورتولوب قالسا بزنگ بو يېردە توروشيمز گناه» ديب دوكان-تزگاهنی توپلاماقچی بولغانلار. حسيات ايله ايش كورمەكدەن ياخشی بر فائده قولغا كيرمەسلگينی وە اويلاب ايش قيلماق كيرەك بولغانينی سويلەگەچ توروب قالديلار. بولماسا خاتون، بالا-چاقا بر طرفدا، ايش-كوچ بر طرفدا يا الله! ديب يولغا توشوب قالار ايكەنلەردە. بوده غيرتمزگه ياخشی بر مثالدر... آگلاسالار آگلاتيلسا ايش قيلور وە قوليدان ايش كيلور يورتداشلار مصر توپراغيدا آنچاغنه بار ايكەن...

يورتداشلاريمدان بحث ايتكەنده يالغز عامەوی ايشنی كوز آلديدا توتوب بر طرفنی كوزەتوب يازماقدامەن. بولماسا خصوصی ايشده، علاقەدار بولغان كيمسەلەر ايله قيلغان باردی-كيلديلەری خصوصيده كی فوق العادەلكنی انكار قيلالمايمەن. بو بارەده يورتداشلاريمزنگ قابليت وە جداً شايان تقدير همتلەری بار.

مصر توپراغندا بولغان چاغمدا محترم وە عزيز وطنداشلارنگ هەر يېردە وە هەر زمان كورسەتكەن بويوك مهماننوازلق وە قارداشچا معاملەلەريگه قارشی بو يېردە آچيق تشكر وە منتدارلق تيليب اوتوەنی بر بورج وە قدرشناسلق ديب بيلەمەن.

*

عدن آرقالی هندستانغا اوتوب كيتدم. هندستانداغی يورتداشلار حقنده تولوق معلوماتم يوق وە توغرو درست آدرەسلەر هەم آلالماغان ايدم.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بیلگەنم هندستانداغی جمعیت وە اونگ اطرافیدا بولغانلار ایلە یالغوز بر-ایکی آدرەسدەن عبارت. برنچی مرحلەم «کاراچی» شهری ایدی. هندستاننگ بو طرفداغی مهم اسکلەلەریدەن وەکەتتە شهرلەریدەن بریسی. بو یردە یورتداشلاردان بولوب بولماغانینیدا بیلمەس ایدم. کیمە تورا تورغان بولغانیدان شهرنی آیلانماقچی بولوب توشدم. بازار، کوچەلەرینی آیلانیب یورگانمدا پەك مشهور وە معلوم وضعیتلەری ایلە بر-ایکی یورتداشمزنی کوروب قالدم. درحال یانلاریغا باروب آمانلاشیب، سوراشیب آلدم. سکز-اون وطنداشمزنگ بار ایکەنلکلەرینی اورگەنیب کوروشمەك ایستەگەنمنی بیلدیردم. اوچ-تورت ساعت سوگرا همەلەرینی آیاق اوستی کوروب سوراشدم. فقط بولارنی جودە هەم بیچارە تاپدم. هیچ بر نەرسەدەن خبرلەری یوق. اخبار وە جریدە (غازیتا) اوقویالماغانلاری اوچون وە «یاش تورکستان»نگ اسمینی هەم ایشیتمەگەنلەریدەن یالغوز «آە وطن» دیگەن وە اوز تیریکچیلکلەریگە کیریشیب کیتکەنلەر... او قادار! بر جامع حجرەسیدە توپلانغان بو یورتداشلارغا قیلغان توصیەم «بزلەرنی دعادان اونوتماڭ!...» دیمەکدەن باشقا بر نەرسە بولالمادی...

شهرنی آیلانیب یوروب بر ایتیکچی (قوندرەجی) هندونگ دوکانیدا اوستالق قیلاتورغان بر یورتداشمزغا تصادف ایتدم. یانمداغی یورتداش مەنی اونگلە تانیشتیردی. کاراچیدە روحم جودە هەم سیقیلغان ایدی. حمد اولسون بو یاش وطنداشمزنی کوروب برآز آچیلدم. الله راضی بولسون. اساساً ملی حرکتگە آرالاشقان وە هندستانداغی جمعیتگە قاتناشقان منور وە هنرمند بر یورتداش بولغان بو عبدالواحد افندی ایسکیدەن پشاوردە ایشلەر ایکەن، یاقیندا بو یرگە کیلیب ایش قیلماقچی باشلابدر. مملکت احوالیدان سورادم وە شرقی تورکستاننگ سوڭ وضعیتی حقیدە یەنگی معلومات بولوب بولماغانینی تیکشیردم. پشاوردان آلغان خطیدە بعضاً او طرفدان کیلگەن خبرلاردان یازیلسا هەم اصل خبرنی هندستان مطبوعاتیدان آلماقدا بولغانینی اورگەندم. (یتمەدی) یولاوچی.

* * *

(1936)

شرقی تورکستان

باشقارمادان: استانبولدان یوللانغان توبەندەگی مقالە مجموعەمزنگ اوتکەن سانی مطبعەدان چیققان کونی کیلگەنیدەن باسیلمای قالغان ایدی. بو مقالەدەکی خبرلەرنگ کوپی مجموعەمزدە باسیلغانیدان مقالەنی قیسقارتدق.

I — شرقی تورکستان جمهوریتینگ عسکری وە ملکی أدارە مرکزلەری حاضردا ایکی یردەدر: عسکری أدارە مرکزی «آقسو» شهریدر. رئیس جمهور وە باش قوماندان خواجە نیاز حاجیم حضرتلەری معیتلەری ایلە بو یردە توراددرلار. ملکی وە تجاری مرکزلەرڭ همەسی کاشغار شهرندەدر. قومول (حامی) وە اورومجی شهرلەریدە برآز ختای قوتلەری بار بولسا هەم هەر تامانی تورك مجاهدلەری طرفیدان اوراڵمشدر؛ یاقین زماندا بو یرلەرنگ هەم قورتاریلیشی محققدر.

غربی تورکستاننگ مشهور قهرمانلاریدان جان بیك حضرتلەرینگ اوغوللاری ابراهیم وە خوشمت (خوش محمد) بیکلەر حربیە ناظری غازی عثمان سیجانك بیکنگ معیتیدەدرلەر. غربی تورکستانلیلاردان توزولگەن بر قوت باشندا ساطع جان نامندا بر ذات بار ایکەن.

* * *

شرقی تورکستان جمهوریتینگ عدلیە ناظرلغینی اوستیگە آلغان ثابت حاجی حضرتلەری تورکچی، ملیتپرور وەآچیق فکرلی منور بر ذاتدر. 1929 نچی یلدا غربی تورکستان، روسیە، تورکیە وە مصردە سیاحت قیلیب روسیە وە تورکیەدەکی انقلابلارنی وە عمومی دنیا وضعیتلەرینی یاخشیگنە تیکشیرگەن ایدی. تورکیەدە بولغان وقتندە، یاقیندا مصردە وفات ایتکەن کاشغارلی پاشلاردان منصور بیکلە برگە تورکستان ملیتپرورلەری باشلوقلاریندان قوجا اوغلی عثمان بیکنی استانبولدا بر نیچە مرتبە زیارت قیلغان ایدی. ثابت حاجی حضرتلەرینگ عدلیە نظارتیدەکی بویوك بر تشکیلات باشیدا توروشلاری آنا یورتدە عصری محکمەلەرنگ توزولوشیگە بر دلیلدر.

ختای حکومتی زمانیدا شرقی تورکستان تورکلەری اوزون وقت

(1937)

(60 يىل) استقلاللارىنى يوقاتدىلار وه ايمپرياليست چين مأمورلەرىنىڭ أدارەسى آستيدا ايزيلديلەر؛ فەئودال بيكلەرنىڭ نهايتسز احتراصلارى هەم بيچارە خلقنى بويوك محروميتلەرگه يولوقتوردى. ظلمغا چيدى آلماغان خلق ختايلارغا قارشى عصيان چيقاردى وه اوز اوزينى أدارە ايتشكه ايگه بولو اوچون قانلارىنى آقيتدى. ايكى ييلدان آرتيق بر زماندانبەرلى توركلەرنىڭ آنا يورتيده حسابسز قانلار توكولگەنلگيگه بوتون دنيا شاهددر. ليكن بو قانلار بيهوده ييرگه آقمادى: «شرقى توركستان استقلالينى قازاندى».

استقلالنى قازانماق حربى بر موفقيتدر. ليكن بو استقلالنى تأمين ايتش وه دولتنىڭ تمللەرىنى محكم اساسلار اوستيگه قوروش ايسه جوده زور وه جوده مهم بر ايشدر. بونلار أدارە ايشيدر. تاريخدە يازيلغان بويوك دولتلەرنىڭ قورولوشى ايله باتيشيغا وه يا اورتادان كوتەريليشيگه سبب أدارەسزلكدر. بو هەركيمگه روشن صورتده معلومدر.

بوتون توركلەرنىڭ آنا يورتيده يەگى توغولغان بو دولتنى ، بو جمهوريتنى ساقلاش هەر تورك‌نىڭ مقدس بورجيدر. خصوصيله تور-كستان توركلەرىگه وه گەنچلەرىگه بوكون بويوك مسئوليتلەر توشەدر. گەنچلەر آنا يورتغا قاراب چاپسينلار (قوشسونلار). شرقى توركستان استقلالينى ساقلاماق وه جمهوريتنى مدافعه قيلماق اوچون وه آچوقچاسى بو جمهوريتنى قوتلەنديرمەك اوچون بوتون كوچلەرى ايله چاليشسينلار. ليكن شرقى توركستانغا كيتە تورغان تورك ياشلارىنىڭ (گەنچلەرىنىڭ) قوللارى بوش بولماسون ، يعنى شرقى توركستاننىڭ بوكونكى حياتى احتياجلارىغا جواب بيرەبيله تورغان قدرتگه ايگه بولوشلارى كيرەك.

بوكون شرقى توركستان جمهوريتنى أدارە قيلغان محترم شخصيتلەر باشدا رئيس جمهور وه باش قوماندان خواجه نياز حاجيم حضرتلەرى بولغان حالدا همەلەرى ترقى‌پرور ، مليتچى منور ذاتلەردر. خلق ايله بيرگه ايشلەب وجودگه كيلترگەن استقلال وه جمهوريتلەرىنى قانداى قيليب قوتلەنديرمەك لازم بولغانلغينى بيلەدرلەر!

يەگى توغولغان قارداشيمز «شرقى توركستان حياتى» غازيتاسينى تبريك ايتەمز وه دوام ايتيشنى تيلەيمز. هەمدە شرقى توركستان مجاهد-لەرى باشلوغى رئيس جمهور غازى خواجه نياز حضرتلەرىگه حرمتلەريمز-نى تقديم ايتب ، جمهور رئيسلكلەرىنى يورەكدەن قوتلولايمز.

توركستانلى ، استانبول.

* * *

II — شرقى توركستان ملى حركاتى حقنده بر توزەتيش

معلومدركه روس مهاجرلەرىنىڭ اوك قسمى شرقى توركستان ملى حركاتينى بولشەويكلەر طرفدان ياراتيلمش وه ساويت حكومتينىڭ ياردە-ميله يوزەگه چيقمش بر حركت ديب مطبوعات بيتلەرنده يالغان خبرلەر تارقاتماقدادرلار. مثلا: پاريسدا چيقا تورغان «ووزروژدەنيه» غازيتاسينك 17 دەقابر ساندا «توركستانلى» امضاسى ايله يوقاريداغى مفهومده بر مقاله باسيليب چيققان ايدى.

بو مناسبتله «پوسلەدنيه نووستى» غازيتاسينىڭ خصوصى مخبرى باش محرريمز چوقاى اوغلى مصطفى بيكنى زيارت ايتب مصاحبەده بولغان ايدى. «پوسلەدنيه نووستى»نىڭ 3 نچى غينوار ساندا باسيليب چيققان بو مصاحبەده باش محرريمز طرفدان يوقاريداغى يالغان خبرلەر قطعى صورتده رد وه تكذيب ايتليب ، شرقى توركستان حركتينىڭ حقيقى سببى وه مقصدى تولوق روشده كورسەتيلمه كدەدر. مصاحبه ، شرقى توركستان ملى حركتينىڭ هەم ختاى هەمده ساويت حكومتلەرىگه قارشى بولوب ، بو مملكتنىڭ استقلالى غايەسينى تعقيب ايتديگينى وه بوگون مقصدىغا ايريشيب ، جمهوريت اساسنده اوز ملى دولتينى قورغانلغينى‌دا بيلدير-مه كدەدر.

* * *

III — شرقى توركستان ملى حركاتى آوروپا مطبوعاتندا

پاريسداغى «اوفينور» (Ofinor) اسملى تەلغراف آژانسى 19 نچى دەقابرداغى بولتەننده شرقى توركستان حركاتى حقندا «ياش توركستان»

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

أدارەسندەن آلوب معلومات يازيب چيقارغان ايدى. بو معلومات بر قانچا فرانسوز، ايتاليان وە ايسپانيول غازيتالارندا درج ايتلمشدر.

IV — رفيقمز «أمل مجموعەسى» (آدرەسى: str. Ardealului No. 3 Bazargic-Roumânia)

نگ برنچى غينوار سانندا يازيلديغنا كورە، شرقى توركستانليلاردان توركيەدە تحصيل ايتمەك اوزرە، آطنە طريقيلە آنقاراغا اوچ طلبە كيلمشدر. بولار كاشغاردان مەرسين گە سەكسان كوندە كيليب چيقميشلاردر. بو اوچ طلبە غازى وە باش وكيل حضرتلەريلە معارف وكيلى بيك گە يەگى توركستان حكومتى رئيسينگ مكتوبلەرينى تاپشيرمشلاردر.

V — كاشغارداغى ميسيونەرلەرنگ ادبى وە علمى فعاليتلەريدەن

كاشغاردان قوولانغان شويد ميسيونەرلەرنگ مطبعەسندە ايندى كاشغار حكومتينگ فكر تارقاتوچيسى بولغان «شرقى توركستان حياتى» باسيلغانلغينى «ياش توركستان»نگ دەقابر سانيدا اوقودق. بو مناسبت بيلەن ميسيونەرلەرنگ مدنى وە علمى ايشلەريدەن بر قانچا نەرسە سوزلەب اوتسەك آرتيقچا بولماس ديب بيلەمن. شويد ميسيونەرلەرى دينى پروپاغاندا غنا ايمەس، مدنى پروپاغاندا هەم قيلار ايديلەر. اولار بر مكتبدە تأسيس ايتكەن ايديلەر. موفقيتلەرى آزغنا بولوب قالمش ايسە، بونگ سببى مدنى تربيەنى دينى پروپاغاندا ايلە قوشغانلقلاريدان‌در.

تأسيس ايتگەن مكتب اوچون درسلكلەرنى‌دە اوزلەرى باسيش مجبوريتندە قالديلار. بو سيرادا توبەندەگى كتابلارنى ايسلەتمەكچى‌مەن: 1) كتاب علم املا — كاشغار 1929. 2) مكتبنيگ بيتلەرى (بەيتلەرى) كاشغار 1931. وە كەتتەلەر اوچون: 3) «خطوط متنوعه» (يعنى تورلو مكتوبلەر) كاشغار 1931. ميسيونەرلەر البتە دينى كتابلارنى هەم باسار ايديلەر. مثلا: «ايوبنگ كتابى» وە «مزامير كتابى، يعنى زبور داود» ديگەن «عهد عتيق» نام ايكى كتابنگ ترجمەسى.

شرقى توركستانليلارنگ تربيەسى اوچون بو طرزدە تيريشسالاردا، شويد ميسيونەرلەردەن گوستاف راكەت (G. Raquette) نام بر ذات شرقى

توركستان شيوەسيگە عائد بر نيچە اثرلەرين آوروپا علمى مجموعەلەريدە نشر قيليب بو صورتلە او «شرقى توركى» شيوەسيگە عائد معلوماتنى آوروپادا كوپەيترمشدر. اونگ اثرلەريدەن توبەندە گيلەرنى ايسلەتەيين:

1) ياركند وە كاشغار شهرلەرينك شرقى توركستان شيوەسى» (انگليزچە) (The Eastern Turkestan dialect of Yarkand and Kashghar“), 1909
2) شرقى توركى صرف وە نحوى، („Eastern Turki Grammar“), 1912/13
3) توركچەدە باسيش مسئلەسى، (The accent problem in Turkish) 1927
4) اينگليزچەدەن توركى گە لغت، (English-Turki dictionary), 1927
5) طاهر ايلە زهرە (Täji bilä Zohra), 1930.

بوكتابلاردان آينقسا راكەتنگ صرف وە نحوى مراق قازانمشدر. بو كتابنى هەر شرقى توركى تيلينى اورگەنوچيگە توصيە ايتە بيلەمز.

ميسيونەرلەر ايشلەگەن مطبعەدە ايندى كاشغار حكومتينگ غازيتالارى وە باشقا مطبوعاتى باسيلماقدا. بو ايندىگەچە مدنى ساحەدە او قدر فعال بولغان مطبعەنگ بوندان سوڭ — يعنى ملى حكومتنگ قوليدا بولغانيدان‌بەرلى — يەنە فعالراق بولاجاغينى بز هەمەمز يورەكدەن تيلەيمز.

طبيعى بو باسماخانەنگ ايگ مهم ايشى تورك خلقينگ بيلگيلەرينى يوكسەلتيش بولاجاق ايسەدە، آوروپا دولتلەرى ايلە علاقەنى باغلاماق اوچوندە بو ايشلەرنگ معلوماتى آوروپادادا يايلساكيرەك. بەنتسينغ.

* * *

VI — شرقى توركستاندا سوڭ وضعيت

(اوز مخبريمزدەن)

شرقى توركستان حدودندە بولغان خصوصى مخبريمز، مملكت ايچندەن چيقيب كيلگەن ايشانچلى آداملاردان وە مكتوبلەردەن آليب 16 نچى ديقابردا بزگە توبەندەكى معلوماتنى يوللامشدر.

1 — ايشيتگەنيمگە قاراغاندا «تيبەت»دەن اون ميگ چاماسندا بر

عسکری قوت شرقی تورکستانغا اوتمشدر. بو خبرنگ توغرو بولوب بولماغانینی قطعی صورتده ادعا ایتمەك قیینەدر. بو قوتنگ خطایغا قارشی مجاهدلەرگه یاردەم قیلاتورغانلغی سویلەنەدر. بو خبرنی هندستان غازیتالاری هەم یازوب اوتدیلەر.

2 — پشاورگه کیلگەن یولچیلاردان آلنغان خبرلەرگه قاراغاندا وضعیت شو مرکزدەدر:

بو یاقینلاردا یەگیدەن «یەگی‌شهر»گه قیلنغان هجوم وه تضییقلار محصور بولغان خطایلار اوستنده مهم تأثیر اجرا قیلماقدادر. صلحاً وه یا جبراً شهرنگ تورکلەر قولیغا اوتوشی کوتولمه‌کدەدر. قیش مناسبتی ایله حربنگ بر مدت توقف ایتووی تخمین ایتلەدر. بونگ ایله برگه محاصره قیلنغانلارنگ (یەگی‌شهردە کیلەرنگ) خارجدان قوت آلماسلغی اوچون محاصره قوتی تارقاتیلماسدان ساقلانادر.

3 — آلنغان خبرلەرگوندەن‌کون دولت أدارەسینگ ترقیده بولغانینی، اتحاد وه تساندنگ یرنده بولغانینی بیلدیرەدر. آگلاتولارینا قاراسا کاشغار خطەسینگ بوتون شهرلەری کاملاً مجاهدلەر، «شرقی تورکستان حکومتی»، قولیغا اوتکەندر. شهرلەردە سکونت وه آسایش مکمل، تجارت وه خلقنگ گذرانلغی یریدەدر.

4 — شرقی تورکستان حرکاتی، هندستان مسلمانلاری طرفدان غایت صمیمیت ایله تعقیب ایتلمه‌کدەدر. خطاینگ ظلمی وه قرون وسطائی أدارەسی آستیدا قالغان بو قوشنی أولکەنگ اوز باشیغا مستقل بولیشنی هەر فرصتدان بالاستفاده اظهار قیلادرلار.

بو دەقابر آیینگ اورتالاریدا بولاتورغان «هندستان مسلمانلاری عمومی قورولتایی»دا شرقی تورکستان مسئلەسینگ مذاکرەسیگه‌خواهش بولغانینی ایشیتدم. اسلام دنیاسینگ بربریگه‌کومەك بیریشی بورجدر، فرضدر. براق بو بورج تام وقتیده اوتالسا، بو فرض اتام زمانیدا ادا قیلنسا... کوب مقبول وه حقیقتاً یریده بولور ایدی!...

* * *

VII — شرقی تورکستان ـ تورکیه

«جمهوریت» غازیتاسینك 33 .12 .31 سانندا توبەندەگی خبری اوقودق:

شرقی تورکستانگ ییل باشی تبریکی

پشاور طریقیله شرقی تورکستاندان آنادولو آژانسنه شو تلغراف چیکیلمشدر:

آنادولو آژانسی، استانبول.

قورتولان وه حکومتی قورولان شرقی تورکستانگ گوك بایراغی عزیز تورکیەنگ آل بایراغینی حرمتله سلاملار، ییل باشینی قوتلولار وه یەگی سنەنگ بوتون دنیایه موطلو اولماسنی دیلەر.

شرقی تورکستان باش وکیلی نامنه: دوقتوز مصطفی علی

* * *

دوست مطبوعات بیتلەرندە:

«یاگا ملی یول»

قیمتلی توغانیمز عیاض اسحاقی بیکنگ باش محررلگی آستندا چیقیب تورغان رفیقمز «یاگا ملی یول» مجموعەسی شو ییل باشندان اعتباراً آلتنچی یاشیغا آیاق باسدی. بو مناسبتیله یازیلغان باش مقالەسنده «یاگا ملی یول»نگ اوتکەن بیش ییل بویی ایشلەب کیلگەن ایشلەریندەن بحث ایتب، عیاض بیك دیدرکه:

«ملی یول» ایگ ایلك: مهاجرتده، چیت ایللەردە، چیت مدنیتلەر ایچندە آداشیب سرگردان بولوب یوروچی ملتداشلاریمزغا قبله‌کورسەتدی؛ — ملتداش، سینگ حاضر توراتورغان، چیت ایلده قورغان تورموشینگ وقتلی‌غنا! سین تولقون ایله ایلگدەن، بابالارنگ یرندەن ایرغیتلغان، دوشمان کوچی ایله چیت ایللەرگه سورولگەن کشی بولسالگدا، سین زور بر خلقنگ بالاسی، بای بر أولکەنگ وارثی، سینگ بختینگ ایلگدە، شوگا یوز چەویر، ئەنه قبله شوندا! — دیب اولارغا ملی قبلەنی کورسەتدی... مملکتیمز توغان ایلیمزدەن یەك یراق بولغانیدان، یەك کو-

پیمزنگ باشی ئەیلەنیب، اوگینی سولدان، سولینی اوگدان آیرالماسلق درجەگە کیلگەنیدەن، «ملی یول»غا اوگنی، سولنی اورگەتیشگەدەتوغرو کیلدی... هەر بر روس آقیمی، فرقەسی، — قیزیلمی، قارامی، آقمی — سینی آلداتیش اوچون‌گنە شول بویاقفا بویانغان، اول ایچندەن همان قارا روس دیگەن فکرنی سوقدی. مهاجرتمزنی روسلق آقیمندان آیریشقا تریشدی. روسلاردان یراق بولورغا اوندەدی. آوروپادا ملی یولیمزنی تماماً روسلاردان آیریشقا موفقدە بولدی. اوزون یولنی اعتبارغا آلیب، «ملی یول» ملتداشلارینا یولچیلار، دوست یولچیلار ایزلەدی. اول‌اولارنی تورك کاروانیغا قوشوب آڭ توغرو یول تاپدی. ایدیل-اورال تورك-تاتارینی تورکستان، قریم، قافقاسیا، سیبیریا تورکی ایلە برگە باغلادی. اولارنگ باریسنگ‌دا باراچاق یوللاری استقلال یولی بولغانیدان، ایلگزگە باریب پیتکەنچە بولاردان آیریلماگز، دوشمان اوچراتقاندا بیرگە-بیرگە بولو-گز —دیگەن تعلیماتنی اورگەتدی.

مستقل تورکیەنی اوزوگزگە أورنەك ایتب آلیگز، دیب امر بیردی» دوستومیز «یاڭا ملی یول»نگ بوکورسەتیلگەن یولدا ایشلەگەن ایشلەری حقیقتاً بویوکدر. بواستقلالیت یولی آڭ توغرو بولویلە برابر بزنك تورك قومی اوچون اتاریخنگ وە تقدیرنگ بیلگیلەب بیرگەن یگانەگنە یولی‌در. «یاڭا ملی یول» دوستومیزغا باشلاغان حرکتی وە توشگەن یولوندا موفقیت تیلەیمز، اچونکە «یاڭا ملی یول»نگ مقصدی بزنگ مقصدیمز، اونگ یولی بزنگ یولومیزدر.

یاشاسون تورکلەر برلگی! یاشاسون تورکلەر استقلالیتی!

* * *

تورکلەرك تانیشما وە آڭلاشمالاری ایچین

باشلوقلی یوقاریدا گتیردیگمز والا نورالدین بیك مقالەلەرینە جواباًسایغیلی دوستومیز م. امین بیك «استقلال»ڭ 49نچی ساندا باسیلمش پەك قیمتلی مقالەسیدە پەك حقلی اولاراق توبەندەگی فکرلەری اورتایا آتیور:

«دنیاداکی تورکلەرگ تانیشما وە آڭلاشمالاری ایچین تورکیەنگ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاپاچاغی چوقدر. بو مقصدلە آیریچا اینستیتوتلارا، تورك یلی یللیغینا بەگزەر نشریاتە، تورك ایللەرینی تانیما وە تانیتماکیبی جمعیتلەر وە داها بر چوق اجتماعی، حرثی وە علمی تشبثلەرە احتیاج واردر.

بوتون تورك دنیاسینی تدقیق‌ایتمەك ایستەیەن بر آوروپالی، دنیانگ هەر یریندەن وە هەر مدنی مرکزدەن زیادە تورکیەدە داها فضلە امکان وە واسطەلار بولابیلمەلیدر.

فقط بوتون بو ایدەئال نەرسەلەرك وار اولماسندان اول بوکرەکلی ایشگ دعواچیلاری چیقمالی، قلملەریلە، سوزلەریلە وە شخصی سایلاریلە بو خصوصداکی ایگەری، اقسماً اولسون، توزەلتمەلی‌در.

«خبر» صحیفەلەریندە اوشبو ساواش میدانینا آتیلدیغینی بیزە خبر ویرەن وا-نو بیك، شبهەسز، بەکلەنەن بو مجاهدلەردەن بیری اولویور. قوتلی قلمە، توغرو اگوروشە ایگە اولماقلە برابر وا-نو بیك روسچەیە وە بوکونگی روسیە احوالینە واقف بر محرردر. مسئلەیی حقیلە وەتوغرو-دان-توغرو تعقیب ایتمەك امکانیندادر.

کندیسینە جاندان موفقیتلەر دیلەرز».

دوستومیز م. امین بیگگ بو فکرلەرینە بیز تماماً قوشولامیز.

* * *

«سد چین»

والا نورالدین بیکگ قیمتلی یازیلاری مناسبتیلە استانبولدا چیقان «آذربایجان یورت بیلگیسی» („Azerbaycan yurt bilgisi.“ İstanbul-Beyaziti Türkiyat Enstitüsü Türkiye) مجموعەسینگ ایکنچی تشرین (دەقابر) ساندا مصطفی وکیلی بیك طرفندان «سد چین» باشلقلی بر مقالە باسیلیب چیقدی.

مصطفی بیك اوز مقالەسینە تورکیەنگ قیمتلی خطیبی محترم حمدالله صبحی بیکگ «داغ یولی» آتلی اثرندە (ص 133/4دە) یازدیغی شو فقرەلەری ایلە باشلیور:

«سیاسی حدودلار ملتلەری آییریرمی؟ اورمانگ ایچینە بر دیوار

چینگیز ، آغاچلارڭ کوکلەری دیوارڭ آلتندان وە داللار دیوارڭ اوستندەن بری بریلە قاووشدقدان سوڭرا ، حدودلار نەیە یارار؛ بوتون تورڭ دونیاسی برلك شعورینی ادراڭ ایتمەگە باشلامش وە ئەللەر اوزاقداغی قارداشلارڭ ئەلینی توتماق ایچین مسافەلەر ایچندە اوزانمشدر.»

«ئەوەت ، حدودلار نەیە یارار؛ دیوار لارڭ اوستندەن داللار ، دیوارلارڭ آلتندان کوکلەر بری بریلە قاریشدیقدان سوڭرا...»

بوندان سوڭ مصطفی بیك:

«بویوك تورڭ عالمی آراسندا بوگون معنوی حرثی رابطە وارمی؟ وە بویلە یاقینلق وە مناسبتلەرە ، تورکلەری آییران سیاسی حدودلار مانع اولویورمی؟ اولا بیلیرمی؟» سوراقلازینی ویرمەکدە وە پیامی صفا بیکك «جمهوریت» غازیتاسنداغی بر مقالەسندەن ، والا نورالدین بیکڭ مقالەلەرندەن اقتباسلار ایتب ، بوتون اتورکلەرڭ معنوی ، حرثی رابطەلارینا توسقونلق قیلماقدا اولان نەرسەنڭ اورمان ایچندەکی دیواردان داها بویوك بر توسقون اولدیغینی اقید ایدیور.

«آرادا «دیوار» دەگیل ، یەگی شیطانی ایجادلار اوزەرینە یاپیلمش دهشتلی بر «سد چین» وار... وە بو سد چینڭ اوتە طرفندا ، اوڭڭ بوغوچی «کولگەسندە» اینتەرناسیونالیزم تورکلگی محو ایدیور ، کونی کوندەن کوکینی کیسییور...» دیمەکدەدر.

* * *

تورکستاندە خبرلەری

ساویت حاکمیتینڭ 16 ییللیغی مناسبتیلە قازاغستان غازیتالارندا خلق معارفی بابنداغی عادتدان تاشقاری یوتوقلار حقندا سەوینجلەر بیلدیریلمەکدەدر. بوجهتدەن قازاغستان ساویتلار اتفاقندە برنچی قاتاردا ایمشدر. لکن بوندان بر آزغنە اول ، ساویت حاکمیتینڭ16نچی ییل بایرامی عرفەسندە ، «قازاغستانسکا یا پراودا» غازیتاسی «قازاغستاننڭ مدنیت جهتندەن کییندە قالیشی» ندان ئەچیغلەنب شکایت ایتمشدی. حقیقتاً «قازاغستانسکا یا پراودا» نڭ1933نچی ییل 9 نچی اوقتوبر سانندا الیاس قابل اوغلی توبەندەگیلەرنی یازمشدی:

— قازاغستاننڭ ملی سوسیالیستیك قورولوشندا کیچیریلمەس برصورتدە آرقادا قالیشی ، أولکە فرقە قومیتەسی ایسکی باشلقلارینڭ بوتون یاڭلیشلقلاری سلسلەسی بیلەن باغلیدر. ایسکی أولکە قومیتەسی باشلقلارینڭ ، قازاغستاندا بوتون ملی مسئلەنڭ مالدارچیلق مسئلەسندەنگنە عبارت بولوب قالاجاغی حقنداغی قناعتی هەمەنڭ ایسندەدر» . . .

الیاس قابل اوغلی سوزیگە دوام ایتب دیدر ، کە — تأسفگە قارشی حاضر هەم بعضی بر ، قازاغستاننڭ مدنیتچە آرتدالغینی ، گویا ، مدنی وە اقتصادی انکشاف آراسنداغی اوتکونچی دور شرائطندە اجتناب ایتلیشی ممکن بولماغان اوپریلیش بیلەن ایضاح ایتوچی نظریەچیلەر بار.

بوندان سوڭ قابل اوغلی قازاغستاننڭ مدنیت قورولوشنداغی آرتدالغینڭ دلیللەرینیدە کتیرەدر:

— بیش ییللق پلاننڭ ایکی میلیون آدامنی سوادلی قیلیشنی اوزدە توتقان ایشی %50 ـ گنە بەجەریلگەن ایدی. 1932 نچی ییلغا عائد سوادسزلقنی بیترو ایشلەریدە ، حقیقتدا بەجەریلمەی قالغان. بزنڭ جمهوریتمزدە سوادسزلیقنی بوتونلای بیترە آلغان بر شهر ، بر صناعت مرکزی ، بر ولایت ، بر منطقە ، بر قیشلاق ، بر ساوخوز ، حتی بر قولخوزدا یوقدر . . .

دقتکزدەن قاچماسین کە قابل اوغلی بوییردە بیش ییللق پلاندا یازیلغان سوادسزلقنی بیترو ایشینڭ بوزولغانلغندان بحث ایتمەکدەدر.

حالبوکە ایندیگە قادار بو پلاننڭ تماماً بەجەریلدیگندەن گنە ، حتی آرتدیریب بەجەریلگەنلگندەن دم اورماقدا ایدیلەر. قابل اوغلی 1932نچی ییل مکتب پلانینڭدا موفقیتسزلققا اوچراغانلغینی یازادر . . .

شهر ، صناعت مرکزی وە قیشلاقلارنی بر یاقق قویوب توروب یالغز قولخوزلارنی آلایلق. قولخوزلار اصلندە یالغز اقتصادی ایمەس ، عینی زماندا وە برنچی گەلدە مدنی تشکللەر سانالادرلار. قولخوزلار اون وە یا داها آز خوجالقلاردان تشکل ایتە بیلیرلەر. اگر قازاغستاندا سوادسزلقنی بیترگەن بر قولخوز هەم تاپیلماسا ، اوزمان عمومیتلە سوادسزلقنی بیترگەنلك درجەسی حقندا کوب احتیاط بیلەن سویلەشگە توغرو کیلەدر . . . فقط ، ساویت حاکمیتینڭ16نچی

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ييل بايرامى وقتنده بونلارنگ بارچاسيني اونوتديلار وه معارف ساحه‌سنده‌غى بيش ييللقنگ ايگ بويوك موفقيتله‌رى وه بو سياست سايه‌سنده قازاغستاننگ ساويت اتفاقينگ أيگ مدنى جمهوريتله‌رى قاتارندا توردیغى حقندا شاو-شو قيلا باشلاديلار.

ساويت حکومتی کوچه به قازاقلارنی قانداى اوتوراقلاشترماقدا؟

1932 ييل 54 اوروندا اوتورتوش بيلگيله‌نگه‌ن ايدى. بوندان يالغز 25 گينه‌سى ايشكه آشيريليب، اوده «زيانچيلق» يوليله به‌جه‌ريلگه‌نمش.

1 — «جالدباى» قولخوزى چيپلاق، تاشلاق، سووى ايچيلمه‌يتورغان بر كولنگ بويوندا سالنغان بولوب، بو قولخوزنگ مااللار اوچون اوتلاغى يوقدر. ايكين ييرله‌رى آوولدان 40-50 كيلومتر اوزاقلقدادر.

2 — «ايلتاى» قولخورى تشكيلاتنه كيرگه‌ن قولخوزچيلار اوزله‌رينگ اولده‌ن اوتوردوقلارى بيچه‌نى، سووى وه اورمانى كوب بولغان ييرله‌رنده اوتورتولولارينى اوتونسه‌له‌رده، اونلارنگ ايسته‌ك وه اوتونچله‌رى تيگلمه‌سده‌ن باشقا اوتى، سووى، اورمانى هه‌م ياخشى ايكين ييرله‌رى بولماغان اورونغا اوتورتقانلار.

3 — اوتورتولماقدا بولغان «جولوندا» قولخوزينگ بيچه‌ن ييرى يوق. شو نگچون او 40 كيلومتر اوزاقلقداغى آير تاو رايونندان بيچه‌ن اوروب كيترمه‌ك مجبوريتنده‌در. [«قازاغستانسكا يا پراودا» 33 .X .23]

آثارعتيقه — «قيزيل ئوزبيكستان» (33 .9 .30)غازيتاسندا يازيلديغنا كوره: 1932 نچى ييل ايیون آيندان اعتباراً ئوزبيكستان معارف قوميسارلغى قاراماغيدان چيقاريليب قوميسارلار شوراسى نزدنده خصوصى صورتده 7 كشيده‌ن تشكيل ايتلگه‌ن «آثارعتيقه قوميته‌سى» بو ياقيندا تاشكيند، سمرقند وه بوخارا آثارعقيقه بنالاريغا عائد بر توپلام وه وياتكين (أولگه‌ن)نگ بر نيچه اثرله‌رينى نشر قيلاجاق.

بو قوميته تامانيدان سمرقنده‌كى اولوغ بيك مدرسه‌سى ايچينده‌كى مناره، شيردار، شاه‌زنده مدرسه‌له‌رى وه بوخاراده‌كى اولوغ بيك مدرسه‌سى،

نمازگاه، عبدالعزيز مدرسه‌سى، خوارزمده‌كى بوروىغى خانلارنگ قبول سالونى (كورونوش خانه)، زنگى آتاداغى عنبر آنا مقبره‌سى تعمير ايتديريله‌چه‌كدر.

سمرقنده‌كى مشهور «كوك تاش» شهر قلعه‌سندان شيردار مدرسه‌سيگه كيلتريله‌چه‌ك وه خلقنگ هه‌م سياحلارنگ اونى زيارت ايتمه‌سينى قولايلاشتريلاچاقدر. غازيتادا كوك تاش حقندا شو جمله‌ر قيد ايتلمشدر:

«شو كوك تاش 600 پوت چاماسندا بولوب، مه‌رمه‌رده‌ن كيسيلگه‌ن. ايسكى تيمور سلاله‌سيده‌ن خان بولغانلار شو كوك تاش اوستيگه چيقيب اولتورار ايمشله‌ر. شو مراسم اونگ خان بولغانيغا علامت ايمش.»

تاشكند ايسكى شهرينى پلانلاشتريش وقتنده بوزولوشى لازم كيلگه‌ن «خانم مسجدى» نگ بوتون لوازماتينى عينيله آلب شايخانتاوور (شيخاوندطهور) گه تيكيلمشدر وه حاضر قزيل چايخانه ايمش.

عينى غازيتادا شو خبرده يازيلغان:

«بو ياقيندا تيرميز شهريده‌ن 15 چاقريم نه‌ريده ياسالغان بر تيكشيريش چاغندا آمو دريا ايچيده‌ن نا معلوم بر بنانگ تاشدان ياسالغان بر حاشيه‌سى تاپيلدى. بو نه‌رسه ــ قوللاريدا تورلو موزيقا اسابلارى بولغان حالدا حاشيه ايچيگه آلنغان اوچ خاتون گاوده‌سيده‌ن عبارت بر شكل ــ سازنده‌له‌ر توده‌سيدر. بو تاشدان ياسالغان نه‌رسه تخميناً 10 پوت كيله‌دى. آرخه ئولوغ ماتسون (Matson) بو نه‌رسه‌نى 2 نچى عصرده‌گى يونان مدنيتيگه عائد ديب حسابلايدر.» غازيتادا بو اثرنگ بر رسمى‌ده باسيلغان.

بر قولى بالاسندا-بر قولى پاختادا

عينى غازيتانك 15 نچى اوقتوبر سانندادا:

«آزاد» (انديجان رايونيدا) قولخوزندا ياش بالالار اوچون باقيمخانه بولماغانيدان تيريمچى خاتونلار بر قوللاريغا بالالارينى كوته‌ريب، ايكنچى قوللارى ايله پاختا تيريش مجبوريتنده‌درله‌ر. بو حال البته ايشله‌ب چيقاريش اونومينگ توبه‌ن بولوشيغانه سبب بولادى» ديله‌در. (بو يازونگ اوستنده بر قولندا بالاسينى كوته‌ريب توروب پاختا تيره ياتقان بر خاتوننگ رسمى باسيلغان).

تورکستاندا وضعیت

(اوز مخبریمزده‌ن)

1 — شرقی تورکستانغا بو نویابر آیی باشندا کیلگه‌ن ایشانچلی بر کشینگ بیرگه‌ن اخبریگه قاراغاندا، بو ییلنگ یه‌گی کیرگه‌ن قیشی هه‌لی شدتلی بولماغانی حالدا بر محله‌ده 50 کیشی اولوبدر. اسمله‌ری هه‌م یازیلغان. بولار ایچنده (تاشکند، کوکچه دهه، ساوان محله‌لك) تاش بیك تامیدا بریسی آچلقدان وه ساووقدان متأثر بولوب اوزینی آلاوغا تاشلاب اولوبدر. بو اولگه‌نله‌ر اولده‌ن دهقان بولوب حتی قولخوز وقتیده چالیشقان کیمسه‌له‌ردر. بر محله‌ده ایللی کیشی آچلقدان اولگه‌نده‌ن کیین تورکستانداغی قحط وه سفالتنگ درجه‌سینی تخمین ایتش قیین بولماسا کیره‌ك. تورکستاننگ قازاق-قرغز قسمله‌ری وه تاجیك منطقه‌سیده آچلقنگ فوق‌العاده کوچه‌یگه‌نینی یازادرلار.

2 — سمرقندده‌ن کیلگه‌ن بریسینگ افاده‌سنده‌ن:

تاجیکستاندا ایدم. عمومی یمه‌کخانه‌ده حکومت ایکی کیشیگه بر تاشباقا بیردی. قوش قالمادی دیسه‌م مبالغه ایتمه‌گه‌ن بولورمه‌ن. آچلق وه سفالت یوزیده‌ن فجیع صورتده اخلاق سقوط ایتدی. ایسکیده‌ن تانیلغان کیمسه‌له‌ر بوکون مدهش عیاش، دائما کیچه-کوندوز مست کیزه‌تورغان بره‌ر سفیل حالیغا کیلدیله‌ر. هیچ امید ایتلمه‌گه‌ن انسانلار ایچکی‌گه مبتلا بولغانلار. اساساً مملکتده ایچکیگه انهماك عمومیله‌شکه‌ن. فقط بو بیچاره‌له‌رنگ ایچیشی خسته‌لق وه غیرطبیعیلکدر... حتی ایچکی پولی تدارکی اوچون اوغریلق هه‌م کوپه‌یمه‌کده‌در...

3 — گ. پ. ئو. (چه‌کا)نگ ساخته کارلغی: تاشکندده زرگر بابا بیك دیگه‌ن برکیشی حبس ایتلگه‌ن. ایکی کون سوگرا (اصولی وجهله) اویگه کیلیب کومولگه‌ن مه‌یده-چویده آقالغان-قوتقان نه‌رسه‌سینی گ. پ. ئوگه آلیب باریب بیرگه‌ن، سوگرا کیتیب قاریندا‌شلاریندان برینسده بولغان آلتی میگ سومنی‌دا آلغان! یه‌نه قایتیب مأموره‌ر ایله برگه کیته‌ر چاغندا قاریندا‌شلاریندان بعضیلاری دیگه‌نله‌ر: برادر، سه‌ن اوز او-
یگده‌کی نه‌رسه‌له‌رنی آلیب بیردیک. انیگه مونده‌کی پولگنی آلدیک، اویده‌گیله‌ریگ نیمه قیلورلار؟... بابا بیك، حیران بولوب قالغان وه هه‌ر کون حبسخانه‌گه آناسی وه خاتون بالا-چاقاسی کیلیب رجا ایتکه‌نله‌رینی، «بزنی اولدورمه‌کچی، نیمه‌ڭ بار بولسا آتیب بیر» دیگه‌نلکله‌رینی سویله‌گه‌ن... حالبوکه هیچ کیمسه حبسخانه‌گه کیتمه‌گه‌ن ایکه‌ن. بو اویون، دولتنگ خزینه‌گه آلتون، کوموش وه مجوهر تاپماق اوچون قیلغان ساخته کارلقلاریدان بری!...

4 — سمرقنددان تاشکندگه بر تلغرام بیره تورغان بولدم. تلغراف خانه‌ده روسچه بیله تورغان بریسینی قیدیریب تلغرام یازدیرماق ایسته‌دم؛ بولمادی. بر ذات مینگه لاتین حرفلاری ایله اوزبیکچه بر تلغرام یازیب بیرمشدی، مین اونی روسچه ظن ایتدم. تلغرافچی روس، روسچه‌سو کوب تحقیر ایتب قولومغا قایتاریب بیردی، قبول ایتمه‌دی!»

بونی «اوزبیکچه‌له‌شدیرو» شعارینا باغیشلاب یازدق!...

* * *

آذربایجان ملی قلاسیك ادبیاتی حقندا مهم بر معروضه

اوتکه‌ن ده‌قابرنگ 15 نده، پاریسده‌کی «قافقاسنی تدقیق جمعیتی» مباشرتی ایله آذربایجان ملی مرکزی اعضاسندان دوستومز دوقتور میر یعقوب بیك طرفندان «آذربایجان قلاسیك ادبیاتی» حقندا مهم وه تیره‌ن مضمونلو بر معروضه اوقولدی. دوقتور میر یعقوب بیك بو معروضه‌سینی آذربایجان قلاسیك ادبیاتینگ یالغوز «صوفیون» مسلکیگه تخصیص ایتدی. بو مسلکده‌کی شاعرلاردان حسن اوغلو، نسیمی، حبیبی، شاه اسماعیل وه فضولی حقندا عمومی معلومات بیریب، اثرله‌رنده‌ن نمونه‌له‌ر کتیردی وه تینگلاوچیلاردا بویوك علاقه اویغاتردی. بو معروضه‌نگ نه درجه‌ده اهمیت قازانغانلغینی، ایندیگه‌چه استقلالچیلار فعالیتی حقندا هیچ دم اورماق ایسته‌مه‌گه‌ن روس مطبوعاتندان «پوسله‌دنیه نوووستی» غازیتاسینگ بو معروضه حقندا قیسقاچا بولسادا معلومات بیریب اوتکه‌نلگی، آچیق کورسه‌تسه کیره‌ك.

چاغاتای

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz.
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Yach Turkestan

Janvier 1934 (Le jeune Turkestan) No. 50

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

1934 نچی ییل تقویمی

«تورکستان تورك گەنچلەر برلگی» اوچ بویاقلی تورکستان خریطه‌سی وه سمرقندده‌کی تیمور تربه‌سی ایله کاشغارداغی حضرت آپپاق جامعینگ رسملەریله بیزەنگەن بر تقویم چیقارمشدر. بو گوزەل تورکچه تقویمنی بارچا اوقوچیلاریمزغا توصیه ایتەمز.

آدرەس:

Türküstan Türk Gençler Birligi:
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40 İstanbul-Turquie

مجموعەمزگه تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France